

Bøking Herred

med Gamle-Christian Albrechts Kog, Ny-Christian-Albrechts Kog, Marie Kog, Klægsø Kog, Juliane Marie Kog og Dagebøl Kog

udgjør den sydvestligste Deel af Tønder Amt og omgives af Viding og Kjær Herreder *) samt Bredsted Amt og Vesterhavet.

*) Mellem Bøking Herred og Kjær Herred, altsaa paa Grændsen af Frisernes Land gaaer et Vandløb, som paa J. Meiers Kort over Tender Amt kaldes Dennewarcksgraven, men som i Danckwerths Text kaldes Dennemarcks Graben. Vandløbet sees baade paa Videnskabernes Selskabs og paa Generalstabens større Kort, men Benævnelsen er ikke vedføjet og er heller ikke mere i Brug. Historien melder Intet om denne Grav. Danckwerth mener at den kunde skrive sig fra Erik af Pommerns Tid og være af denne Konge gravet som et Værn mod Friserne; Outzen og C. C. Lorentzen føre den tilbage til Erik Plovpenning. Sandsynligst turde det være at Navnet Danemarksgraven er en Betegnelse af, at den laae paa Grændsen mellem Danmark og Frisland samt at den oprindelig ikke er nogen gravet Canal, men snarere en Levning af det større Vandløb (Langesund), der udmundede ved Landsbyen Gat, nu Gade (see Gade Side 181).

Fladeindholdet er ca. 2 7/10 kvadrat Miil. Til Bøking Herred, der omfatter Sognene Nybøl, Dedsbøl, Lindholm, Risum og Faretoft, er siden 1853 i jurisdictionel Henseende henlagt de ovennævnte octroierede Koge, ligesom og Størteværk Kog i jurisdictionel Henseende er lagt til Bøking Herred (see Stedesand Sogn, Kjær H.) **).

**) Dagebøl Sogn falder sammen med den octroierede Kog Dagebøl.

Saavel Herredet som Kogene ere aldeles blottede for Skov; de bestaae for den større Deel af Marskland; en mindre Deel udgjør den i Marsken isoleret beliggende Geestaas, der almindelig kaldes Risum-Mose **); Jordbunden er her af sandet Beskaffenhed, blandet med Klæg, og er særdeles egnet til alleslags Kornsorters samt Kartofflers Dyrkning, hvorfor denne Deel af Herredet i Modsætning til det græsrige Marskland ogsaa kaldes Kornkog; i Midten af denne er Jordbunden moseagtig og bevoxet med Lyng (den egentlige Risummose, hvoraf den hele Strækning har Navn).

***) Hele Risum-Mose er dog ikke Geestland, det er kun den nordlige og østlige Deel; det Øvrige er meget lavt.

I Herredet findes ingen fast Gaard- eller Boelsinddeling paa Grund af den fuldstændige Udstykningsfrihed, der her er gjældende. Eiendommenes Antal og Størrelse anføres her efter en af vedkommende locale Embedsmænd for Aaret 1859 foretaget Klassification i Forhold til Eiendommene i de tilgrændsende Districter, hvor en fast Gaardinddeling haves. Ifølge denne Klassification fandtes i Herredet 4 Jordbrug større end en Heelgaard, 7 Præstegaarde, 10 Heelgaarde,

12 3/4Gaarde, 42 1/2Gaarde, 111 1/4Gaarde og 180 endnu mindre Gaarde, samt 289 Huse med Jord og 475 Huse uden Jord; dog er heri ikke indbefattet de Eiendomme, der ere beliggende i de octroierede Koge Ny- og Gamle-Christian-Albrechtstog, Mariekog, Klægsøkog og Juliane-Mariekog. Deres Antal er ca. 200.

Til Værn mod Vesterhavets Oversvømmelse er Herredet forsynet med et meget stærkt Havdige, foran hvilket der paa flere Steder, navnlig foran Mariekog, findes et ikke ubetydeligt Forland.

Bøking Herred bestod i Fortiden af en Samling af Øer. Medens Havet mod Vest bortrev store Strækninger, saaledes heelt eller tildeels Sognene Osvald, Spinkebøl, Ormershusen og i den seneste Tid Galmsbøl, afsatte det igjen Klæg øst for de talrige Øer, hvoraf i Tidens Løb fremkom Landdannelser.

Naar Inddigning her er begyndt, kan ikke, saaledes som for Viding Herred, bestemt paavises. Rimeligt er det at de høiere Dele af Risummose har været en Ø. Heldvader nævner 1554 som det Aar, da der begyndtes paa "Kolendam." Faa Aar efter (1562 - 66) anlagde man Diget fra Nybøl til Vidingherred og indvandt Gudskog (Ny-Gudskog), af hvilken henved 3000 Dagslet høre til Bøkingherred. 1580 omgav man den sydlige Deel af Risummose med et Dige (Kornkog). Til de tidlige Inddigninger høre de sydlig i Herredet liggende Størteværkkog og Vaigaardkog, hvilken sidste paa ældre Kort bærer Navnet Vaigat.

I Aaret 1633 paatænkte en stor Inddigning henimod Viding-Herred over Øerne Faretoft, Dagebøl og Galmsbøl, hvorved et Selskab af hollandske Entrepreneurer formeente at kunne indvinde et Areal af 16,000 Dagslet Land, hvoraf Størstedelen imidlertid var raat Vat.

Efter at Vandfloden 1634 havde ødelagt de bagvedliggende gamle Sødiger, forpligtedes Communerne til at bidrage en betydelig Sum til Hollændernes Foretagende, idet de derved undgik at maatte gjenopføre deres Diger, og tillige blev det fastsat, at Selskabet havde at betale for det Land (omtrent 1000 Dagslet) som af Øerne Faretoft, Dagebøl og Galmsbøl kom til at ligge inde i den projekterede Kog. Vanskeligheden ved Foretagendet bestod imidlertid i at overdæmme de tildeels betydelige Vandløb, der imellem Øerne førte Flod- og Ebbevandet ind og ud af Bassinet langs disse, og denne Overdæmning lykkedes da ogsaa kun for den ene Strøms Vedkommende, den saakaldte Botslot, saa at der i Aarene 1633 - 40 kun indvandedes den nye Maasbølkog, hvoraf Botslotkog og Herrekog (i Marsken kaldes Domainejord "Herrenland") udgjøre Dele. Følgen af den for tidlige Inddigning viste sig imidlertid snart, idet Landet i Maasbølkogen for største Delen var saa lavt, at det ikke kunne afvande og udgiør nu den saakaldte Botslotsø.

Halligen Faretoft, der alt 1634 havde erholdt et Sommerdige, blev ved Hollændernes Inddigning landfast og fik i Aarene 1686 - 88 Sødige opført. 1648 - 52 indvandt Amtmand Wulf von Blome den efter ham benævnte Blomeskog mellem Vaigaard og Faretoft.

Mellem Faretoft og Vidingherred var endnu bestandig store Løb, der stod i Forbindelse med Havet og hvorigiennem Seiladsen gik heelt ind til Dedsbøl. Ved Flodtid var Bugten saaledes kun opfyldt af enkelte Halliger, medens den ved Ebben for største Delen laae tør. 1682 - 84 blev imidlertid den ældre Christian-Albrecht Kog indvundet, hvortil 1705 - 6 den ny Christian-Albrecht Kog føiedes. Først ved Inddiggingen af Klægsøkog 1725 - 27 blev Dagebølkog, der som Ø var inddiget 1702 - 4 indlemmet i Fastlandsmarsken. Galmsbøl kunde ikke inddiges, da den var for lille til at kunne betale et Sødiges Opførelse, og i dette Aarhundrede opgaves den beboede Værft efter at Havets Angreb var naaet ind til den.

Imidlertid var der paa Læsiden af Galmsbøl foregaaet en Landdannelse som gjorde den landfast med Mariekog, og det herværende betydelige Forland bærer endnu tildeels Navn af Galmsbøl Hallig, hvoraf det udgjør en stor Deel. 1777 blev Juliane-Marie Kog inddiget og i Aaret 1786 - 98 Mariekog, der ogsaa kaldtes Ny Galmsbølkog. Saaledes var den hele Strækning, som alt i Aaret 1633 paatænkte inddiget, indvundet, og her vare fremstaaede de bedste Koge langs den slesvigske Vestkyst. Det maa ansees som en Lykke for Landet, at det nævnte Foretagende, om hvilket Maasbølkog staaer som et sørgeligt Vidnesbyrd, i sin Tid glippede.

Geheimeconferentsraadinde Margrethe Hedevig v. Holstein, født v. Ahlefeldt, skjænkede ved Testament af 25de August 1788 Bøking Herred 8000 Rd. til Bedste for fattige Enker og forældreløse Børn. Renten fordeles forholdsvis til Sognene.

Nybøl (Niebüll) Sogn omgivet af Brarup, Klægsbøl, Lindholm, Dedsbøl og Embsbøl Sogne samt Bondesgaarde-Sø og Kalebøl-Sø i Gudskogen. Kirken 2 Mile syd sydvest for Tønder og 2 3/4 Mile nordvest for Bredsted. Sognets Areal lader sig fortiden ikke, endog med tilnærmelsesviis Nøiagtighed, opgive; hvilket ogsaa gjælder om de øvrige Sogne i Herredet. Sognet bestaaer af omtrent 14 af Risum-Mose (Risum-Moor) samt af en Deel af Gudskogen.

I Sognet: Nybøl store Kirkeby, deelt i Nørre- og Sønder-Nybøl, med Kirke, 2 Præstegaarde, 2 Hovedskoler og 1 Elementarskole, 4 Kroer, 1 Vindmølle, 1 Fattigarbejdsanstalt, Sæde for Physicus for Nybøl Physicatdistrict, Boliger for Herredsfogden og Thingskriveren for Bøking Herred, flere Handlende, aarlige Markeder i Januar og Juni; endvidere Byerne Ullebøl med Biskole og Vindmølle, Gade; disse 3 Byer ligge i lange Rækker langs Risum-Moors Geestkant; i Marsken ligger Langstofte med Biskole, Sønderende og udflyttet i Gudskog 15 Gaarde og 11 Huse, hvoraf 2 Teglværker. Ialt i Sognet 2 Præstegaarde, 4 Heelgaarde, 1 3/4Gaarde, 24 1/2Gaarde, 36 1/4Gaarde og 53 endnu mindre Gaarde samt 77 Huse med Jord og 106 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 15 Gaarde og 11 Huse.

Indvaanere: 1783 (heri indbefattet de Indvaanere af de tvende Christian-Albrechts Koge og Marie Kog, der have henlagt sig til Nybøl Kirke). Landbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører Under Bøking Herreds Jurisdiction (Nybøl), Tønder Landskriveri (Tønder), Nybøl Physicatdistrict (Nybøl); udgjør Amtets 33te, 34te, 35te og 36te Lægd. Kirken eier Capitaler til et Beløb af 2150 Rd., men har en Gjæld af 2843 Rd. Ved Kirken er ansat en Hovedpræst og en Diaconus; begge ere Valgkald. Kaldenes Indtægter kunne ifølge de foreliggende Beretninger anslaaes til resp. 1200 Rd. og 650 Rd.

Nybøl Sogn har Andeel i det Lorentz-Jansenske Legat (S. 184 nederst), der for Øieblikket for Nybøl Sogns Vedkommende beløber sig til 800 Rd. aarlig. Kirkesproget er tydsk. Nogle Beboere af Ny- og Gamle-Christian-Albrechtskog samt Mariekog høre, som foranført, i kirkelig Henseende hertil.

Kirken, vel vedligeholdt, med et lille Spiir paa Taget, nyt Orgel, Klokkehuus paa Kirkegaarden, er opbygget af Ny 1729; den ældre Kirke var rimeligviis opført, efterat den nordvestligt liggende Kirke ved Langstoft (i ældre Tider Langsundtoft) var bleven ødelagt ved en Vandflod. D. Atl. bemærker, at "*man viser endnu tydelige Spor af Kirken og Kirkegaarden, og man har endnu i Byen adskillige Steenkar at vande Fæet af, som fordem have været de Dødes Steenkister*".

Denne forhenværende Kirkeby er bleven mærkelig af, at her slog Kong Valdemar Atterdag og hans Svoger Hertug Valdemar af Sønder-Jylland Friserne 1344, hvorpaa Bøking-Herred maatte udstede en Underkastelsesact, dateret "Langsunttoft, Søndagen for St. Laurentii Dag (d. e. den 8de August) 1344", hvilken findes trykt i Michelsens "Nordfriesland" S. 190.

Nybøl Sogn har tidligere havt stor Overflødighed af Skov ("der dustere Damswald") og Mose, som nu ganske mangler.

Bynavnet Gade turde maaskee have sin Oprindelse af Gat, og erindre om, at et Vandløb har passeret her forbi. Paa Klægsbøldiget ikke langt fra Gade ligger Kroen Gasthafen, der maaskee rettere benævnedes Gatshavn.

Dedsbøl Sogn er omgivet af Nybøl, Risum og Lindholm Sogne, Christian-Albrechts Kog og Klægsø Kog. Kirken nordostligt i Sognet, 2 1/2 Mile syd sydvest for Tønder og 2 3/4 Mile nordvest for Bredsted. Det bestaaer af den sydvestlige Fierdedeel af Risum-Mose eller Kornkog samt af en lille Deel af Gudskog.

I Sognet: Byen Dedsbøl med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro og Fattigarbejdsanstalt, 7 1/4 Gaarde og 20 endnu mindre Gaarde, samt 39 Huse med Jord og 52 Huse uden Jord. I Byen deles i Nørre- og Sønder-Dedsbøl; enkelte Dele have særskilte Navne, saaledes Burg, Mosehuse, Møsingehjørne, Dedsbølhjørne og Heidenschaft.

Indvaanerne: 1263 (heri indbefattet de Indvaanere af Christian-Albrechts Kogene, Klægsøkog og Mariekog, der have henlagt sig under Dedsbøl Kirke). Landbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Bøking Herreds Jurisdiction (Nybøl), Tønder Landskriveri (Tønder), Nybøl Physicatdistrict (Nybøl); danner Amtets 32te Lægd. Præstekaldet er et Valgkald. Kaldets Indtægter kunne, ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til 860 Rd. Kirkesproget er tydsk. Endeel Beboere af Christian-Albrechts Kogene, Klægsøkog og Marie Kog høre i kirkelig Henseende til Sognet (see foran). Sognet har Deel i det Lorentz-Jansenske Legat (see S. 185).

Kirken, af Muursteen, med fladt Taarn, ingen Hvælvinger; gammel Granit-Døbefont; gammel Altertavle af Snitværk; tredobbelt Reliefbillede, skjænket af Peter von der Vettering 1829.

Om Dithlev Johannis, der i 51 Aar var Præst i Dedsbøl og forinden var 11 Aar Diaconus i Elmsbøl, død 1647, see Giessings "Jubel-Lærere" III. S. 97 - 98 og Pontoppidans Annaler IV. S. 373.

Forinden de octroierede Koge inddigedes, gik Vesterhavet heelt op til Dedsbøl, hvor den skotske General Morgan, der var gaet i dansk Tjeneste, landede 1629 og stormede en af de Keiserlige under Trediveaarskrigen opkastet Skandse.

Nybøl og Dedsbøl Byer samt endeel Bygninger i Gamle-Christian-Albrechts Kog ere saaledes sammenbyggede, at de danne ligesom een By.

Lindholm Sogn omgivet af Nybøl, Dedsbøl, Risum, Stedesand, Læk og Klægsbøl Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet 2 3/4 Mile syd for Tønder og 2 1/4 Mile nord nordvest for Bredsted. Sognet bestaaer mod Vest af den større Fierdedeel af Risum-Mose eller Kornkog, hvor Jordsmonnet, ligesom i Nybøl Sogn, er af frugtbar sandet Beskaffenhed; mod Øst bestaaer Sognet af middelmaadigt Marskland, endeel af Store-Koldamskog, der i Reglen kun benyttes til Græsning eller Dyrkning af Havre. Sognets Sydostgrændse dannes af Lækaa, hvilket Vandløb er forsynet med Sommerdiger.

I Sognet: Lindholm store Kirkeby, der mod Syd staaer i umiddelbar Forbindelse med Kirkebyen Risum; den ligger i en lang Række tildeels paa et gammelt Dige, og deles i Nørre- og Sønder-Lindholm samt Holmen; lidt vestligt for Byen ligger Kirken, i Byen Præstegaard, 2 Skoler, 4 Kroer, 1 Vindmølle og en Fattigarbeidsanstalt; endvidere Byerne Klokriis med Skole, Kro og Vindmølle, Krempehuus, Brovei og en Deel af Legde; nogle Steder kaldes Veiager, Gasthusen, en Kro. Ialt. i Sognet Præstegaarden, 2 Heelgaarde, 6 3/4Gaarde, 7 1/2Gaarde, 35 1/4Gaarde og 55 endnu mindre Gaarde samt 79 Huse med Jord og 78 Huse uden Jord.

Indvaanere: 1247 (hvoraf 22 til det adelige Gods Kjærherred og 56 til det adelige Gods Klægsbøl). Landbrug er Hovederhvervet. I Sognet findes 26 Teglværker.

Sognet hører for Størstedelen under Bøking Herreds Jurisdiction (Nybøl), Tønder Landskriveri (Tønder), Nybøl Physicatdistrict (Nybøl); danner Tønder Amts 29de, 30te og 31te Lægd. Nogle Steder i Byerne Klokriis og Krempehuus høre under de adelige Godser Klægsbøl og Kjærherred i Klægsbøl Sogn med Thingpligtighed til Kjær Herred, Skatterne indbetales til de resp. Godser; de høre til det 2det Angler adelige Godsdistricts 104de og 106te Lægd. Præstekaldet er et Valgkald. Kaldets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til 900 Rd. Fattigvæsenet eier nogle Legater, hvoraf Lehnsfoged Andersens beløber sig til 800 Rd. Kirkesproget er tydsk.

Kirken (St. Michaelis) er ret rummelig, uden Taarn og Hvælvinger; Klokkehuus paa Kirkegaarden. Omendskjøndt Bygningen er temmelig gammel, mener dog Dr. H. N. A. Jensen (Kirk. Stat. II. S. 512), at det neppe er den første Kirkebygning, der her er bleven opført. Lindholm skal nemlig være den ældste Kirke i denne Egn; idetmindste anføres det af Hertje, den bekjendte frisiske Sibylla, ved Aar 1420, hvis Spaadømme Præsten Albert Meier til Lindholm (1553-1603), har optegnet. Hertje har tillige udsagt, at denne Kirke skal bestaae naar Dedsbøl og Risum forlængst ere gaaede tilgrunde ved Vandflod.

Øst for Kirkebyen ved Lækaa findes Spor af Skandser, der skulle være opførte i Aarene 1627 - 28 under Krigen med de Keiserlige.

Risum Sogn er omgivet af Dedsbøl, Lindholm, Stedesand, Langhorn, Okholm og Faretoft Sogne samt Klægsø Kog. Kirken nordlig i Sognet, 2 3/4 Mile syd sydvest for Tønder og 2 1/4 Mile nordvest for Bredsted. Sognet bestaaer mod Nord af den sydlige Fjerdedeel af Risum-Mose. Den langt større sydlige Deel af Sognet bestaaer af Marskland, nemlig en Deel af Store-Koldamskog, hele Lille-Koldamskog, Vaigaardkog og Herrekog; her findes den temmelig store, tildeels med Rør bevoxede Botslot-Sø, hvori de 3 Øer Skæferhallig (inddiget), Store- og Lillehallig.

I Sognet: Byerne Risum, deelt i Nørre- og Sønder-Risum, med Kirke, Præstegaard, Skole, 3 Kroer, Vindmølle og Fattigarbeidsanstalt, Maasbøl med Skole; i Marsken paa opkastede Værfter ligge Byerne Sønder-Vaigaard med Skole og Nørre-Vaigaard, Bolhuse; endvidere nogle Steder paa Vaigaarddige, hvoriblandt en Vindmølle, og paa Botslotdige. Ialt i Sognet Præstegaarden, 1 Heelgaard, 3 3/4Gaarde, 6 1/2Gaarde, 23 1/4Gaarde og 35 endnu mindre Gaarde samt 52 Huse med Jord og 109 Huse uden Jord.

Indvaanere: 1140 (heri indbefattet de Beboere af Klægsø Kog, der have henlagt til Risum Kirke). Landbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Bøking Herreds Jurisdiction (Nybøl), Tønder Landskriveri (Tønder), Nybøl Physicatdistrict (Nybøl), og danner Amtets 26de, 27de og 28de

Lægd. Til Risum Sogn er af det udparcellerede forhenværende Gods Botslot i geistlige og Skolesager henlagt Godsdelene Koldam og Østerdige; det øvrige af Godset er lagt til Faretoft Sogn.

En Deel af den octroierede Klægsøkog hører i kirkelig Henseende til Sognet. Præstekaldet er et Valgkald. Kaldets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til 700 Rd. Fattigvæsenet eier nogle mindre Legater. Bolhuse hører i kirkelig Henseende til Langenhorn Sogn, Bredsted Amt. Kirkesproget er tydsk.

Kirken (St. Sebastian) er gammel, uden Taarn og Hvælvinger, opført af Muursteen; paa Kirkegaarden Klokkehuus. Den skal først have staaet sydligere (i Herrekog), men formedelst Oversvømmelser være flyttet til sit nuværende Sted. Beboerne af Vaigaard have gennem Faretoft Sogn over en Miil til Kirken; de Døde transporteres i Reglen i Baade til Kirkegaarden.

Om Risum-Mose see Statistische Mittheilungen über nordfriesische Districte af Dr. G. Hansen i N. Stb. Mag. III. S. 464.

Faretoft Sogn omgivet af Dagebøl, Risum og Okholm Sogne samt Vesterhavet. Kirken omtrent midt i Sognet, 3 1/2 Mile syd sydvest for Tønder og 2 Mile nordvest for Bredsted. Faretoft-Nørre- og Sønderkog var tidligere en Ø eller Hallig, der 1634 fik et Sommerdige og 1686 - 88 blev omgivet med et stærkt Havdige, og som ved de tilgrændsende Koges, navnlig Blomeskogs og Botslotkogs Inddigning blev landfast. De tvende førstnævnte Koge og den større Deel af de sidstnævnte høre til Sognet (see Risum Sogn). Jordbunden er fortrinligt Marskland.

I Sognet: Kirke, Præstegaard, Skole, Vindmølle, Fattigarbeidshuus, 3 Kroer, 3 Heelgaarde, 5 1/2 Gaarde, 8 1/4 Gaarde og 15 endnu mindre Gaarde samt 18 Huse med Jord og 80 Huse uden Jord, hvilke Beboelser enten ligge paa Digerne eller paa opkastede Værfter eller Værrer, som de paa Generalstabens Kort kaldes; de betydeligste af disse ere Gabrielsværft med Kirke, Præstegaard, Skole og nogle Huse, Øster- og Vester-Jakobsværft, Brodersværft, Lillejensværft, Richardsværft, Tydensværft og Bonsværft.

Indvaanere: 658 (heri er indbefattet 1 Familie af Klægsøkog og 1 af Juliane Marie Sogn, der have henlagt sig til Faretoft Kirke). Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Bøking Herreds Jurisdiction (Nybøl), Tønder Landskriveri (Tønder), Nybøl Physicatdistrict (Nybøl); danner Amtets 24de og 25de Lægd. Om Botslot Godsdistrict see nedenfor. Præstekaldet er et Valgkald. Kaldets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til 600 Rd. Kirkesproget er tydsk.

Kirken er af Muursteen, uden Taarn og Hvælvinger; Prædikestolen har godt Træsniarbeide; Kirken er restaureret 1855; paa Kirkegaarden er et Klokkehuus.

Den gamle Kirke afbrændte 1668; den nuværende er opført 1703, og blev i Aarene 1827 - 38, da den var aldeles brøstfældig, noget repareret.

Botslot Kog blev, som foranført, inddiget af Hollænderne i Aaret 1633 og efterfølgende Aar. 1634 blev der paa det saakaldte Hollænderdige opført en katholsk Kirke, der dog atter blev nedbrudt 1680.

Amtmand Blome og Arvinger havde i Slutningen af næstforrige Aarhundrede erhvervet endeel Privilegier for nogle denne tilhørende Eiendomme i Blomeskog og i Botslot Kog og derved opstod Godset Botslot. I Begyndelsen af dette Aarhundrede deelttes Godset i 4 Dele. I 1853 erholdtes Udparcelleringstilladelse for disse og derefter er Godsqualitytet hævet og Districtet indlemmet i Amtet og nærmest i Bøking Herred; imidlertid er der dog bleven oprettet en egen Jordebog for samme og har det endvidere beholdt jyske Lov som gjældende Ret, hvorfor det ogsaa har faaet sin egen Thingret, bestaaende af Herredsfogden og Thingskriveren for Bøking Herred og 2 af Districtets Indvaanere som Thinghørere. Som foranført er en Deel af Districtet i Kirke- og Skolesager henlagt til Risum Sogn, Resten er forenet med Faretoft Sogn. De til Districtet henhørende Jorder af Blomeskog udgjøre 2/3 af Kogen; den øvrige 1/3 henhører under Bredsted Amt; hele Kogen hører dog under 1ste Digebaand.

De tvende Christian-Albrechts Koge danne een Commune. De omgives af Embsbøl Sogn, Gudskog, Dedsbøl Sogn, Klægsø Kog, Mariekog og Vesterhavet.

Den gamle Christian-Albrechts Kog inddigedes i Aarene 1682-84 (Octroien er af 2den October 1681) og den nye Christian Albrechts Kog i Aarene 1705 - 6 (Octroien af 5te November 1703 udvider den gamle Kogs Octroi til denne Kog). Begge Kogene udgjøre tilsammen ca. 4814 Dagslet og have en Taxationsværdi, af 1,030,080 Rd. I Kogene findes 1 Apothek, 2 Møller, 1 Kjøbmandshandel og flere anseelige Bygninger; de fleste Bygninger ligge tæt op til Nybøl og Dedsbøl og danne ligesom een By med disse.

Kogene have Næringsfrihed. Hovedparticipanterne (Eierne af 70 Dagslet) have Administrationen og Politiet (udøves af en af Hovedparticipanterne valgt Inspecteur), Jagt og Fiskeri inden- og udendigs og Ret til at bygge en Kirke med Patronatret over samme; indtil Kogen benytter sig af Retten til selv at bygge en Kirke, staaer det Beboerne frit for at henlægge sig i kirkelig Henseende til eet af Nabosognene; dog er der truffet den Bestemmelse, at de ikke uden Regjeringens Samtykke maae forlade den Kirke, som de have valgt.

Af Indvaanerne, der udgjøre 698, har 30 Familier henlagt sig under Nybøl Kirke, 52 under Dedsbøl og 20 under Embsbøl Kirke.

Kogene have en egen Skole, over hvilken Hovedparticipanterne udøve Patronatsretten. Kogene danne et Fattigdistrict for sig og have en Fattig- og Arbeidsanstalt. Til Understøttelse for Trængende, der ikke ere Fattigvæsenet

undergivne, findes her den Lorenz Jansenske Stiftelse, oprettet i 1814 af en Hovedparticipant i Christian-Albrechts Kog. Indtægterne (Udbyttet af en Gaard med 142 Dagslet Kogsland) fordeles i 3 lige Dele mellem Christian-Albrechts Kogene, Nybøl og Dedsbøl Sogne. Bøking Herreds Jurisdiction. Nybøl Physicatdistrict. 55de og 56de Lægd.

See Beskrivelsen af den gamle og ny Christian-Albrechts Kog i Dr. G. Hansens statistiske Meddelelser over nordfrisiske Districter i R. Stb. M. III. S. 439 ff. Sammesteds findes ogsaa en Beskrivelse af den efternævnte Mariekog.

Klægsøkog inddigedes i Aarene 1725 - 27 (Octroien er af 24de Marts 1725) og udgjør 2365 Dagslet med en Taxationsværdi af 334,400 Rd. Den er omgivet af Ny-Christian-Albrechts Kog, Dedsbøl, Risum og Faretoft Sogne, Juliane-Marie Kog, Dagebøl Kog og Mariekog. Den er ansat til 43 $\frac{10}{48}$ Plov, extraordinairt Plovtal. I Kogen ligger en Mølle.

Kogen har Næringsfrihed og Stempelpapirsfrihed. Hovedpartipanterne (Eiere af 60 Dagslet) have lignende Rettigheder som i Christian-Albrechts Kog. Administrationen og Politiet udøves ved en Inspecteur.

Af Indvaanerne, der udgjøre 197, have 11 Familier henlagt sig til Dedsbøl Kirke, 3 til Risum, 1 til Faretoft og 8 til Dagebøl Kirke. Efter Overenskomst benytte Indvaanerne Dagebøl Skole. Bøking Herreds Jurisdiction. Nybøl Physicatdistrict. Tønder Amts 58de Lægd.

Mariekog, omgivet af Ny-Christian-Albrechts Kog, Klægsø Kog, Dagebøl Kog og Vesterhavet, er inddiget i Aarene 1796 - 98 (Octroien er af 20de Marts 1793) og udgjør ca. 1346 Dagslet samt har en Taxationsværdi af 275,760 Rd. Extraord. Plovtal 28 Plove.

Kogen har Næringsfrihed og Eiendomsret over det Forland, der danner sig udenfor Kogen samt Ret til at inddige dette Forland under samme Octroi som Kogen; den danner et eget Fattigdistrict. Den har sin egen Skole men ingen Kirke. I Kogen ligger en Mølle. Hovedpartipanterne (Eierne af 70 Dagslet) have lignende Rettigheder som i Christian-Albrechts Kogene.

Af Indvaanerne, der udgjøre 192, have 109 henlagt sig til Dedsbøl Kirke, 23 til Nybøl og 60 til Dagebøl Kirke. Bøking Herreds Jurisdiction. Kogen har for Tiden 6 Hovedpartipanter. Nybøl Physicatdistrict. Tønder Amts 52de Lægd.

I Mariekog ere de saakaldte Galmsbøl Præste- og Degnejorder beliggende, som udgjøre ca. 50 Dagslet til en Taxationsværdi af 10,320 Rd. Disse Jorder inddigedes i Aaret 1796 tilligemed Mariekogen, af hvilken de derefter kom til at danne en Deel.

Efterat den gamle Kirke i Galmsbøl, der ved Inddigningen var kommen til at staae udenfor Diget, i Aaret 1803 havde maattet nedbrydes, blev det bestemt, at de omhandlede Jorder skulde udleies og de deraf flydende Indtægter anvendes til

at danne en Fond, hvoraf i Fremtiden en ny Kirke indenfor Diget kunde opføres. Denne Fond (det Galmsbølske Institut) udgjorde nu ved Slutningen af Regnskabsaaret 1861/62 13,206 Rd. 4 Mk; samme bestyres af en dertil bestikket Regnskabsfører, for Tiden Kogsinspecteur Thomsen i Nybøl, og fører Kirkevisitoriet for Tønder Provsti Tilsynet med Bestyrelsen.

Juliane-Marie Kog, omgivet af Dagebøl Kog, Klægsø Kog, Faretoft Sogn og Vesterhavet, er inddiget i Aaret 1778 i Henhold til Octroi af 6te Juni 1776. Den har et Areal af omtrent 609 Dagslet og en Taxationsværdi af 106,200 Rd. Extraord. Plovtalet 12 1/2 Plov. Kogen har ikke Eiendomsret over det Forland, som danner sig udfor Kogen; den har derimod efter en med Regjeringen i Aaret 1853 oprettet Contract Ret til indtil en Inddigning finder Sted at bruge og benytte det Forland, som nu er eller senere maatte danne sig udfor Kogen; for denne Ret svares en aarlig Afgift og er Kogen forpligtet til i Tilslikningens Interesse at træffe de Foranstaltninger, som anordnes i den aarlige Digereces.

Næringsfrihed. Hovedparticipanterne (Eierne af 60 Dagslet) have lignende Rettigheder som i Christian-Albrechts Kogene; de lade Administrationen og Politiet i Kogen udøve af en af dem valgt Inspecteur.

Af Indvaanerne, der udgjøre 53, har een Familie henlagt sig til Faretoft Kirke, Resten til Dagebøl Kirke. Beboerne benytte Dagebøl Skole. Kogen har for Tiden 6 Hovedparticipanter. Bøking Herreds Jurisdiction. Nybøl Physicatdistrict. Tønder Amts 60de Lægd.

Dagebøl Kog, omgivet af Mariekog, Klægsøkog, Juliane-Marie Kog og Vesterhavet, er inddiget i Aaret 1704 (Octroien er af 20de Septbr. 1700) og udgjør 1005 Dagslet, 878 Skattetønder med en Taxationsværdi af 140,480 Rd. Den er ansat til 20 15/16 extraordinair Plov.

Kogen har Næringsfrihed og Stempelpapirsfrihed samt egen Kirke og Skole. Hovedparticipanterne (Eierne af 70 Dagslet) have lignende Rettigheder som i Christian-Albrechts Kogene. Administrationen og Politiet udøves af en Inspecteur. Præsten vælges af Menigheden blandt 3 af Hovedparticipanterne præsenterede Candidater, og Kongen stadfæster Valget. Indvaanernes Antal er 350. Hovedparticipanternes Antal er for Tiden 4.

I Kogen ligger: Dagebølkog Kirke, Præstegaard, Skole, 1 Vindmølle, 3 Kroer, 1 Toldcontrolleurbolig, de større Marskgaarde Kikkenhof med 208 Dagslet Land, Kønigstein 183 Dagslet, Hedeveighof 85 Dagslet og Feddershof 77 Dagslet, 2 1/2Gaarde, 2 1/4Gaarde og 2 endnu mindre Gaarde samt 24 Huse med Jord og 50 Huse uden Jord (ved Dagebøl Færgehuus er en lille Havn, hvorfra Overfart til Vyk paa Før, ved denne 2 faste Fyr af 6te Orden).

Samtlige disse Beboelser ligge paa opkastede Værfter, der føre særskilte Navne; Kirkeværftet er det betydeligste. Endvidere høre i kirkelig Henseende til Sognet enkelte Steder i Juliane-Mariekog, i Klægsøkog og i Mariekog. Naar

disses Beboere medregnes bliver Sognets Indvaanerantal 542. Dagebøl er Toldoppebørselscontrolsted.

Skibsfarten var i 1861: paa slesvigske Havne indgaaet 34 Fartøier af 141 Læsters Drægtighed, udgaaet 23 Fartøier af 126 Læster, paa Altona indgaaet 2 Fartøier, udgaaet 1 Fartøi. Ingen af Skibene have klareret Told.

Bøking Herreds Jurisdiction. Nybøl Physicatdistrict (Nybøl); Tønder Amts 59de Lægd. Præstekaldets Indtægter anslaaes til 1000 Rd. aarlig. Kirkesproget er tydsk.

Kirken er uden Taarn og Hvælvinger, opført af Muursteen; Klokketaarn paa Kirkegaarden.

Dagebøl Sogn kaldtes i det 15de Aarhundrede og endnu 1523 "Wisch", og havde et Capel indviet til St. Dionysius; den nuværende Kirke er opført 1731.

Dagebølkog var tidligere en Ø eller Hallig, som ved de tilgrændsende Koges Inddigning blev landfast; den danner nu det meest fremspringende Punkt i de slesvigske Marsker og Digerne paa Pynten ere meget udsatte for at beskadiges af den rivende Strøm, der gaaer her forbi, hvorfor der med meget stor Bekostning er forsøgt at bryde Strømmen ved at udlægge lange Dæmninger, som bestaae af tilhugne Sandsteen. Nord for Dagebølkog og vest for Mariekog har dannet sig et ikke ubetydeligt Forland, hvoraf den lille Christianshallig nu næsten omsluttes.

Øen Sild,

ca. 1 $\frac{3}{5}$ kvadrat Miil stor, beliggende i Vesterhavet 1 $\frac{1}{2}$ Miil (i mindst Afstand) fra Slesvigs Vestkyst (Klangsbøl), bestaaer af en fra Albue-Odde mod Nord, under 55° 03' 45" nordlig Bredde og 4° 17' 30" vestlig Længde, til Hørnum-Odde mod Syd, under 54° 44' nordlig Bredde og 4° 17' 30" vestlig Længde, sig strækkende 4 $\frac{3}{4}$ Mile lang smal Landstrimmel, paa hvis Midte en større Landtunge skyder sig ud mod Øst til Næs-Odde (Nøsse), hvor Øen faaer en Brede af 1 $\frac{5}{8}$ Miil.

Mod Nord skjærer Lister-Dyb en lille Bugt ind i Landet, der kaldes Kongens-Havn (aldeles tilsandet). Øens Nordspids (ca. 1 $\frac{5}{8}$ Miil i Længden) er næsten aldeles dækket af Flyvesandsklitter, der naae en Høide af indtil 200 Fod. Herfra strækker sig mod Syd i en Længde af lidet over en Miil et bakket Terrain, som for en stor Deel er dækket med Lyng og ud mod Havet mod Vest begrændses af Flyvesand; enkeltviis gaae dog Bakkerne heelt ud til Havet som steile ved Bølgerne afskaarne Brinker, en saadan er den 110 Fod høie Røde Klif, saaledes kaldet af det Farveskjær Sandet modtager af iblandede Jern- og Leerdele.

Til dette bakkede Land støder mod Syd deels den henimod 2 Mile lange, ikke over 1/5 Miil brede Flyvesands Landtunge, Hørnum-Odde, deels en Strækning af fladt Land med Marskenge.

Mod Øst hæver Landet sig atter og løber ud mod Havet i afskaarne Brinker, deriblandt den 80 Fod høie Morsum Klif bekjendt for sit maleriske Udseende, idet forskjellige Lag vexe i skarpe Modsætninger, saaledes: Kaolin-Sand (Porcelainjord, reent Kvarts-Sand og hvid Glimmer), Limonit-Sand (Kvarts med phosphorsuurt Jerntveite og hvid Glimmer, efter Bindemidlets Mængde er det snart Sand snart Sandsteen, Limonit-Sandet har graa Farver og de brune og gule Farver, der frembringes ved Jerntveite) Glimmer-Leer (rødgraat), Alunjord (blaasort); et smalt Rev af en rødguul Steenart, formodentlig henhørende til Limoniten, løber fra Klitten ind under Havet henimod Fastlandet; tæt ved Klitten findes Brunkullag.

Af Øens Areal dækkes omtrent Halvdelen af Flyvesand, den øvrige Halvdeel bestaaer af tre omtrent lige Dele: Marskenge, opdyrket Høideland og Hedestrækninger.

Øen er aldeles skovløs, og Brændsel maa hentes fra Fastlandet; den fattigere Deel af Befolkningen brænder, til stor Skade for Landbruget, Lyngtørv og Faaregjødning.

Ved Øens Østkyst graves ved Ebbetid Tørv af Mosestrækninger, der nu ere oversvømmede under Flodtid, de kaldes paa Stedet Tuul; en lignende Tørveformation findes ved Ebbetid under Sandklitterne paa Vestkysten.

Øen Sild er administrativt deelt i tvende Dele, hvoraf den mindre nordlige Deel, Listland, 3518 Tdr. Land stor med 9 1/2 Td. Htk. Ager og Eng henhører under Ribe Amt, og den større sydlige Deel, Landskabet Sild ca. 1 3/10 kvadrat stort, henhører under det slesvigske Amt Tønder.

Øen Sild har 3 Sogne, Morsum, Keitum og Vesterland.

I Morsum Sogn ligger: Morsum Kirke, Byerne Store-Morsum med Præstegaard, Skole og 2 Kroer, 32 Gaarde og Huse, Lille-Morsum med Fattighuus og Kro, 60 Gaarde og Huse, Skjellinghjørne med Vindmølle, 27 Gaarde og Huse, Østerende 28 Gaarde og Huse, Vester- og Øster-Vold med Vindmølle, 27 Gaarde og Huse, Holm 2 Gaarde og Klaphjørne 3 Gaarde; ialt i Sognet Præstegaarden og 179 Gaarde og Huse.

I Keitum Sogn ligger: Keitum Kirke, Byerne Keitum med Præstegaard, Skole, Bolig for Landskabslægen, Apothek, Toldhuus, Vindmølle, Fattighuus, 4 Kroer og en Cigarfabrik, 167 Gaarde og Huse, Arksum med Skole, 46 Gaarde og Huse, Tinnum med Landfogdens Tjenestebolig, Landskabets Arresthuus, Skole og Vindmølle, 68 Gaarde og Huse, Munkmarsk med Vindmølle, 3 Gaarde og Huse, herfra Overfart pr. Dampskib til Høier, Braderup med Skole, 24 Gaarde og Huse, Venningsted 12 Gaarde og Huse, og Kampen med Skole og Kro, 26 Gaarde og

Huse, i Nærheden af denne By er Fyretablisementet paa Rødeklif *); endvidere hører i geistlig Henseende til Sognet den lille By List, 11 Gaarde og Huse med et Fyretablisement paa Albuen *); ialt i Sognet Præstegaarden og 357 G. og H.

*) Fyret paa Røde-Klif er et fast Lindsefyr af 1ste Orden. Lysvide 5 Mile.

*) Fyretablisementet paa Albuen ved Lift bestaaer af 2 faste Fyr af 4de Orden med Lindseapparater; Lysvide 2 og 3 Mile.

I **Vesterland Sogn** ligger: Vesterland Kirke, den adspredt liggende By Vesterland (særskilt benævnedes Dele af denne ere Nørre-Hedig, Vester-Hedig, Sønderende) med Præstegaard, Skole, Fattighuus og Kro, Søbadeetablisement med 2 Hoteller, 105 Gaarde og Huse og den lille By Rantum med Skole, 6 Huse ialt i Sognet 111 Gaarde og Huse.

Ialt paa hele Øen 3 Præstegaarde og 645 Gaarde og Huse, hvoraf 11 Gaarde og Huse paa Listland under det kongerigske Amt Ribe.

Indvaanere: 2870, hvoraf i Keitum Sogn 1514 slesvigske og 57 kongerigske, i Morsum Sogn 771 og i Vesterland Sogn 528. Mandfolkene Antal er 1273, Fruentimmernes 1597. Ligesom paa Før har dette Forhold sin Begrundelse i Fraværelsen af mange Sildringer paa længere Søreiser. Var Folketællingen skeet om Sommeren istedetfor, som bekjendt, i Februar, vilde Forholdet endnu have stillet sig med en større Difference.

Søfarten (fornemmelig i Hyre fra Hamborg og Amsterdam) er fremfor Agerbruget af Vigtighed som Erhvervsgreen, 28 Skibe af 182 Cmlst., foruden 16 Østersfartøier, ere hjemmehørende paa Øen (de fleste i Keitum).

Flere Indvaanere besidde ikke ubetydelige Formuer, der ere erhvervede ved Søfarten; disse Formuer ere for en stor Deel anbragte i Danske Statspapirer og skulle beløbe allene i disse henved 1 Million Rd. R. M.

Fiskeriet er ubetydeligt, hvorimod en Deel Erhverv haves ved Skrabningen af Østers paa de Øst for Øen liggende (ca. 20) Østersbanker **).

**) De slesvigske Østersbankers Antal er omtrent 50 og ere beliggende dels øst og syd for Sild, dels omkring Før og Amrum samt Halligerne. Bankerne ved Sild, skjøndt mindre i Antal end de øvrige, give dog den større Mængde Østers eller ca. 1000 - 1600 Tønder aarlig, hvilket omtrent erqvivalerer 1 - 1 1/2 Million Stykker.

Bergsø angiver i sin Statistik den samlede Fangst af Østers paa Vestkysten til 3 Millioner Stykker, for Udgifveren af nærværende Skrift har man i Aaret 1860 paa Sild nævnt 2 Millioner Stykker, samme Talopgivelse findes ogsaa hos Kohl "Die Marschen und Inseln der Herzogthums Schl. u. Holst."

Østersfangsten er som bekjendt et Regale og har været afbenyttet idetmindste siden Frederik II.'s Tid (efter Heinrich skulde de være anlagte af Knud den Store). Den ældste Forpagtning man kjender er fra 1746; den aarlige Afgift var da kun 2000 Daler i Kroner. Efter den Tid steg Afgiften bestandig: fra 1819 til

1859 var den 16,664 Rd. R. M. aarlig, nu er den 29,900 Rd. R. M. aarlig foruden Deputat af 80 Tdr. Østers á 800 Stk. til Hoffet og 10 Tdr. til Besidderen af Grevskabet Schackenborg.

I Keitum Sogn mellem Byerne Kampen og List findes en Fuglekøje for Fangst af Vildænder ***).

***) En saadan Fuglekøje bestaaer af en stor Dam, omgiven af en Jordvold, der er beplantet med Buskvæxter. Fra Dammen gaaer til alle Kanter Canaler (Piger), hver omtrent 100 Alen lang med aftagende Brede. Langs med Canalerne ene Side er anbragt Coulisser af Straafletning, saaledes at Fangeren kan gaae fra Coulisser til Coulisser og bestandig jage Ænderne længere ind i Canalen. Denne er til begge Sider og foroven overtrukket med et Garn og til dens inderste smalle Ende er umiddelbart fastgjort en Ruse. Kommer der nu en Drift Ænder fra Havet, søge de Dammen med Omgivelser som Hvilepunkt, især da der altid i Fangetiden findes et stort Antal tamme Ænder. Fangeren strøer nu Korn i en af Pigene, hvor Vinden bærer hen. og den hele Skare af Ænder søger nu den lokkende Føde, og medens de tamme, dertil afrettede Ænder blive ved Bugtens Udkant, drives de vilde længere og længere ind og hildes til Slutningen i Rusen. Fangetiden er fra September Maanedes Begyndelse og indtil Frosten indtræder, samt en kort Tid om Foraaret. En Køje kan aarlig give 20 - 25,000 Ænder, fornemmelig de smaa Krikænder. De fangede Ænder koges for største Delen og vedlægges i Suurt samt forsendes rundt omkring.

Jordudstyknngen er fri og der findes kun enkelte større Jordbesiddere, men en Mængde mindre; Jorderne drives tildeels af Fruentimmerne under Mændenes Fraværelse paa Søen. Bygget fra Sild er bekjendt for sin Godhed. Agerbruget staaer forøvrigt paa et temmeligt lavt Standpunct, meget godt Hedeland ligger uopdyrket. Markfred holdes ikke. Fælledsskabet er endnu ikke ophævet, navnlig ikke hvad Englandet angaaer, og ligesom et enkelt Stykke kan have flere Brugere der vexle aareviis (zur Jahreszeit gehen), tør der overhovedet ikke slaaes noget Hø i Engene førend den af Landfogden paa Sommerthinget den 29de Juni, efter Bylagenes Forslag for enhver Engstrækning, dertil fastsatte Dag. Tidligere Højbjergning straffes med Mulct.

Husfliden er ikke ubetydelig og meget af den Uld, som Landets talrige Faar (Lam iberegnet ca. 8000) producere, forarbeides om Vinteren af Konerne og Pigerne, og udgjør en Hovederhvervskilde for den fattigere Befolkning (8000 Stk. uldne Trøier aarlig, tidligere 10,000 Stk.)

Den i de senere Aar i Vesterland Sogn etablerede Søbadeanstalt, drager en Deel Fremmede til Øen og giver Beboerne en ikke ubetydelig Indtægt; Badet søges fornemmelig for sit rene, kraftige og saltholdige Vand og for det mægtige Bølgeslag som Vesterhavet frembringer, idet det bryder sig mod Øens Forstrand. Af Fugleæg samles i Klitterne en ikke ringe Mængde.

Sildringerne ere, som foranført, af frisisk Herkomst, dog med endeel Indblanding fra Naboamterne i Jylland og Slesvig. Det almindelige Folkesprog er frisisk, paa Listland er Folkesproget dansk. Det antages almindeligt, at det nordfrisiske Sprog finder sit bedste Udtryk paa Sild, ligesom det af alle Forfattere bevidnes, at paa denne Nordfrislands høieste Deel har Ætten med dens Dyder og Lyder renest vedligeholdt sig. Den gamle Folkedragt er dog her tidligere end andetsteds fraveget og er nu næsten sporløs forsvunden.

Landskabet Sild er i jurisdictionel Henseende underlagt en Landfoged, der tillige er Huusfoged og Oppebørselsembudsmand. Landskabet hører under Tønder Physicatdistrict (Tønder), men har sin egen Landskabslæge.

En Strand- og Digeinspecteur forestaaer Klitarbejderne. Ved Toldvæsenet er ansat en Toldoppebørselscontroleur (Told- og Skibsafgifterne udgjorde i 1861: 5040 Rd., i 1860: 3500 Rd., i 1859: 4752 Rd.), og en Toldassistent.

Da Indvaanerne i Fredstid ere fritagne for Værnepligt, finder ingen Lægsinddeling Sted; kun i Krigstid udskrives de fra Communen til Søtjenesten.

Sild repræsenteres i alle communale Anliggender af "de Landsbefuldmægtigedes Collegium." Dette bestaaer af 9 Medlemmer, nemlig 3 for Morsum Sogn, 5 for Keitum Sogn og 1 for Vesterland Sogn med Rantum. Valgberettiget og valgbar er enhver myndig Mand af uplettet Rygte, der er bosiddende i det vedkommende District og yde Bidrag til dettes Communalbyrder. Blandt de Tre, der have de fleste Stemmer vælger Tønder Amthuis. Valget er for Livstid. Med Hensyn til engere Communeforhold er Landskabet deelt i 7 Bylag (Bauerschaften) Morsum, Vesterland, Rantum, Keitum, Archsum, Tinnum og de forenede Nordbyer (de 4 sidstnævnte i Keitum Sogn); hvert Bylag har sin Bondefoged.

Hvert Sogn har desuden sit Kirkecollegium for Kirke-, Skole- og Fattigsager. 12 Raadmand danne Landskabsraadet (der Silter Rath). Dette Raad er den egentlige, fra ældgammel Tid bestaaende frisiske Ret, der danner første Instants i alle Sager, der høre under Domstolenes Kjendelse. Landfogden er Protocolfører og har en raadgivende men ikke afgjørende Stemme. Raadet supplerer sig selv, idet det indstiller ved Vacance 3 Candidater til Amtmanden, valgte blandt Indvaanerne af den By, hvortil den Afgaaede hørte. Valget gjælder for Livstid.

I geistlig Henseende hører Landskabet under Slesvig Stift, Tønder Provsti. Præstekaldene ere Valgekald. Efter den foreliggende Beretning kunne Præstekaldenes Indtægter anslaaes for Keitum Sogns Vedkommende til ca. 1150 Rd., for Morsum Sogn til 720 Rd. og for Vesterland Sogns Vedkommende til 350 Rd. aarlig. Kirke- og Skolesproget er Tydsk, med Undtagelse af List, hvor Skolesproget er dansk.

Af milde Stiftelser og Legater har Øen flere, hvoraf fremhæves, den af afdøde Raadmand Buchholz oprettede milde Stiftelse til Understøttelse for Børn og ældre ubemidlede Folk, hvortil bemeldte Raadmand testamenterede sin Eiendom i Byen Braderup samt en Capital af 13,813 Rd.; endvidere et Udstyrslegat paa 4000 Rd., et Skolelegat paa 2000 Rd. og et Legat paa 4400 Rd. til fattige Skipperenker, alle 3 stiftede af Skipperoldermand Lorenz Petersen Wall i Kjøbenhavn; og endelig endeel mindre Legater til Skole- og Fattigvæsenet.

Øen Sild, der udgjorde Kjærnen af det gamle Nordfriesland, har i tidligere Tider været langt større end nu, og det forholder sig uidentviveligt, som de oldhistoriste Kort hos J. Meier ogsaa antyde, at Sild ikkun ved Vandløb var skilt

fra de nuværende Øer Før og Amrum. Jo mindre Udstrækning det indre Hav dengang havde, desto mindre maatte Vandløbene være, der daglig førte Flod- og Ebbestrømme ind og ud, og Sagnet fortæller udtrykkeligt, at man i Fortiden ikkun havde en smal Rende at gjennevade mellem Før og Sild.

En mærkelig Oldtidslevning paa Sild, den saakaldte "Føringer Bold" og "Ribersti," syd for Dalstrøget mellem Sild og Listland, minder endnu om en Tid, da Passagen, som Sagnet fortæller, fra Før til Ribe gik denne Vei. At Sild i et Dokument fra 1141 kaldes en Ø, strider ikke imod denne Antagelse, thi ligesom man endnu den Dag idag kjører over Vattet fra Før til Amrom, saa at Amromland ikkun nogle Timer i Døgnet, eller ved Højvande kan ansees for en Ø, saaledes har man tidligere ogsaa kunnet passere fra Før til Sild, og det dybe Løb, Fartrappen, der nu skiller Øerne fra hverandre skal (Heinreich S. 81) først være brudt op i Stormfloden 1362. Naar der altsaa har været et sammenhængende Vat mellem Sild og Før, kan det med Rimelighed antages at dette i en endnu ældre Tid har været højere Land, thi Vatterne ere, som bekjendt, Marsklandets Ruiner, og efterlades naar dette efterhaanden skylles bort.

Det tør ogsaa ansees for utvivlsomt, at Øen Sild og det tidligere Vidingherred vare, om ikke sammenhængende, saa dog nær forbundne; ikke alene taler herfor den Omstændighed, at der tidligere (indtil Midten af forrige Aarhundrede) fandtes en hyppig benyttet saakaldet Ebbevei over Vattet fra Sild til Vidingherred, der nu ved Vattets fortsatte Aftagen i Høide er blevet impassabel, men det ligger i Sagens Natur, at dengang Gudskog var uinddiget og udgjorde et bredt Vandløb, maatte Havarmen paa den anden Side Vidingherred have været forholdsvis smallere, som det i det Hele af den gamle Klitrække, der findes paa Geestranden, fremgaaer, at de Vandløb, der skille Marsklandet fra denne, i Fortiden have havt en langt større Udstrækning, medens Marsklandet var i højere Grad sammenhængende end nu er Tilfældet.

For Silds tidlige Beboelse tale de mangfoldige Gravhøie, der bedække dens Høiland. Naar Undersøgelsen af disse har viist, at de deri indesluttede Oldsager foroven deelt af et Rullesteenslag, som Geognosterne henføre til den cimbriske Vandflod (ca. 600 Aar for Christus), da seer man heraf, at Landets Beboelse er ældgammel.

Mærkeligt er det Sagn, der har bevaret sig paa Øen, ligesom ogsaa i Egnen mellem Ringkjøbing-Fjord og Nisumfjord, hvori det fortælles, at Kongen af Danmark havde friet til Dronningen af England, men blev hende utro; for at hævne sig lod Dronningen den Landtunge gjenembryde, der forbandt hendes Land med Fastlandet, og derved bevirkede hun et Indbrud af Havet, der oversvømmede hendes utro Beilers Rige. Sagnet fører os saaledes tilbage til den cimbriske Flods Tid. Silds Beliggenhed maatte forøvrigt lade antage, at denne Flod deels har ødelagt Landet og deels ganske forandret dets Grændser mod Havet. Urindvaanerne ere vistnok omkomne eller have maattet flygte, og ere maaskee efter Aarhundredes Mellemlum blevne efterfulgte af Nordfriserne, om hvem et Sagn siger, at de skulle være indvandrede og være komne til Landet over Søen; Fresenhavn, Frisernes Havn skal have sin Benævnelse fra deres Landgang.

Det var ogsaa fra denne Havn, der laae tæt ved den i de nordfrisiske Sagnhistorier med saa stor Rigdom og Magt udstyrede Venningstad, at Friserne skulle have udskibet sig, da de rustede sig til at deeltage i den Folkestrømning, der under Hengift og Horsa, over 1000 Aar efter den cimbriske Flod, og ligesom til Hevn for denne, udgjød sig over det britiske Land.

Foruden Gravhøiene træffer man paa Sild andre Mindesmærker fra en fjern Tid, det er de 4 saakaldte Borgpladse ved Tinum, ved Arksum, ved Rantum (denne nu dækket af Flyvesand) og ved Keitum.

Da i Valdemarernes Tid den religieuse Begejstring reiste murede Kirker over hele Landet, fik Sild ogsaa sine Kirker sandsynligviis alle opført af Tuf, tvende af disse, Keitum og Morsum, staae endnu den Dag idag som Minde om hiin fjerne Tid. Joh. Mejer har, som tidligere ommeldt, i Danckwerths Beskrivelse givet et Kort over Nordfriesland, henført til 1240. Øen Sild, der dengang udgjorde Frieslands Nordvestherred, viser sig her med en Udstrækning af ca. 10 kvadrat Mile og skilles kun ved et smalt Løb fra Fastlandet. Kritiske Undersøgelser have senere viist, at hiint Kort giver en Fremstilling af de stedlige Forhold, der i mange Henseender efterlader Tvivl, og J. N. Schmidt har i Henhold til disse Undersøgelser givet et revideret Kort, henført til samme Tid, paa hvilket Silde Fladeindhold indskrænkes til lidet over det Halve.

Stormfloderne i Aarene 1300, 1358 og 1362 borttoge senere store Strækninger af Landet, og ved de tvende sidste ere sandsynligviis Stedum Kirke (syd for Keitum og øst for Rantum) og List Kirke blevne ødelagte samt største Delen af de dertil hørende tvende Sogne oversvømmede.

Atter bortrev Stormfloderne i 1570, 1633 og 1634 store Strækninger af Øen (Eitum Kirke blev da ogsaa ødelagt) og det var efter denne sidste, at Landets Plougtal 1638 blev nedsat fra 100 til det nu gjældende 52; de sydlige Diger bortrevs 1634 og ere ikke senere gjenreiste.

Siden den Tid have vel talrige Stormfloder angrebet Landet, men det er dog fornemmelig Øens og det nærliggende Fastlands vigtige Værn, Sandklitterne, der derved have lidt; derimod er der saavel paa Sydkysten som mod Øst ansat ikke ubetydelige Strækninger af Marskland.

Blandt de Ulykker der have ramt Øen maa ogsaa nævnes, at den flere Gange har været hjemsøgt af pestagtige Sygdomme: af saadanne døde alene i Morsum Sogn, i 1567: 243 Mennesker, i 1581: 72, fra August 1597 til Novbr. det følgende Aar 142.

De saakaldte Munkebølsjorder og Munkmarsk Mølle have vistnok deres Navn og Oprindelse fra den Gave af 30 Mark, som Kong Erik Lam d. 7de Decbr. 1141 skjenkede Knudsbrødrene i Odense af Øen Sild. Disse Navne have givet Anledning til den Beretning, at der paa denne Ø ved Keitum Kirke har været et Kloster (D. Atl. et Minoritet- eller Graabrødrekloster)

Allerede fra Kong Erik Menveds Tid har List, der synes at have været en Ø for sig, været fraskilt det øvrige Landskab Sild; det gamle Document af 12te August 1292, hvorved denne Konge overdrager Ribes Borgere deres Forstrand samt List og Mandø, findes aftrykt i Terpagers Ripæ Cimbricæ S. 690.

Ved Fredsslutningen i Vordingborg 15de Juli 1435 mellem Kong Erik af Pommern og den holsteenske Greve Adolf, var List en af de faa Dele af Hertugdømmet Slesvig, som forblev i Kongens Besiddelse. I Listerdyb vandt Kong Christian IV. d. 16de Mai 1644 en Seier over en Hollandsk Kjøbmandsflaade, som skulde komme de Svenske til Hjælp.

I Midten af det 17de Aarhundrede var Folketallet i Landskabet Sild 1750; et Aarhundrede senere, ved 1758, var det steget til 2800. Folketællingen af 1769 viser 2814 Indvaanere; 1803: 2674; 1840: 2520; 1845: 2587; 1855: 2685; 1850: 2813.

Folkemængden paa Sild er paavirket af tvende Momenter, dels en temporair Udvandring hver Sommer til Søfarten og dels en Indvandring af Tjenestefolk fra Fastlandet. Hertil kommer i de senere Aar, at flere Sildringer. (saaledes benævnes de af de Omboende, selv kalde de sig Søldringer) ere blevne Guldgravere i Californien; om disses Tilbagekomst er det vanskeligt at gjøre Calcule, enteltviis ere de dog alt vendte tilbage med det selverhvervede Guld og have taget Bolig paa deres Stamø.

Hvad Sløringernes (og med dem ogsaa de øvrige Øfriseres) Skibsfart angaaer, da skelner Øens Beskriver C. P. Hansen mellem følgende Perioder: **Sildefiskeriet**, 1350 - 1614, det maatte ophøre formedelst Sildestimernes forandrede Retning og talrige Ulykkestilfælde for Fiskerne, der foretog Fangsten paa aabne Baade;

Valfiskefangsten, 1614 - 1714, Øbeboerne vare dog endnu kun Matroser og Harpunerere paa de fra Holland og Hamborg til Grønland udgaaende Skibe; **Grønland-Commandeurenes** Tid. 1714 - 1775, den ved Valfangsten erhvervede Velstand fremkaldte Bestræbelsen efter større Kundskab i Sømandsfaget, der studeredes Navigation og Mathematik, og Sildringerne findes i denne Periode i stort Antal anvendt som Commandeurer for Valfangskibe samt ogsaa som Skibsførere og Styrmand i anden Fart;

Skibsførernes Tid. 1775 - 1807, Danmarks neutrale Flag fremkaldte, som bekjendt, under den nordamerikanske Frihedskrig og senere under Revolutionskrigene, en fordeelagtig Fragtfart. og til denne benyttedes i stort Antal den dygtige Sømandsklasse fra Vesthavsøerne og især fra Sild, hvoraf Mængden naturligviis foretrak den mageligere Coffardifart for Valfangstens Besværighed; disse tvende Afsnit af Dens Befolknings Historie, og især det sidste regnes til dens lykkeligste Perioder, og det saa meget mere som derefter fulgte den sørgelige Tid, da Danmark havde mistet sin Flaade og da næsten alle dens Handelsskibe bleve erobrede af Fjenden.

Efter Krigen hævede Landet sig atter; den tiltagende Folkemængde og de stedse voxende Capitaler, der fornemmelig skyldte Søfarten sin Tilværelse, tyde tilstrækkelig herpaa.

Keitum Kirke, der ofte benævnes efter sin gamle Skytshelgen St. Severinus (St. Søren), ligger temmelig høit, lidt nordligt for Byen, og er en meget anseelig Bygning, hvis over 40 Alen høie Taarn er et vigtigt Sømærke. Dette sidste er opført af Muursteen i Slutningen af Middelalderen, hvilket ogsaa synes at være Tilfældet med det saakaldte "Calfaster", en stor Forhal eller Vaabenhuus, som er tilbygget foran Chorets gamle Indgangsdør paa den sydlige Side.

Hele den egentlige Kirkebygning skriver sig derimod, som det synes, fra en og samme Tid, og har, saavidt det har været muligt at see i det Ydre, ikke noget anset oprindeligt Materiale end Granit forneden og Tuf foroven. Den sidste Steenart er imidlertid ved senere Istandsættelser i en stor Udstrækning kommen til at vige Pladsen for brændte Muursteen. Udvendig paa Chorets halvrunde Fremspring imod Øst (Absis) findes Granitten kun i een Række ovenover den fremspringende Sokkel, medens den i Kirkens retvinklede Partier ligger i 6 til 8 Skifter af store Kvaderstykker over samme. Paa Rundbygningen har man derimod foretrukket Tuffen, fordi denne saa langt lettere lod sig bearbejde for den rigere Udsmykning, man vilde give dette Kirkens helligste Parti. Hvert af de tre Feldter, hvori dette Ydre deles ved flade fremspringende Muurstriber, har et lille rundbuet Vindue og er foroven prydet med den bekjendte sammenslyngede, dobbelte Rundbuefrise. Det mellemste (østlige) af disse tre Vinduer er ovenom den runde Bue saa rigt smykket med flere Baand, hvoraf tvende ere besatte med Tandsnit, at der vist neppe paa nogen anden Tufsteensbygning hertillands vil forefindes en saa sammensat Steenprydelse endnu bevaret. Det øverste af Chorrundingen er istandsat med Muursteen, og deraf er da tillige under Taget blevet dannet en Decoration med nedadgaende, udtakkede Tunger, hvilke meget ofte ere komne til at afløse en oprindelig, romansk Rundbuefrise.

Paa den kvadratiske Deel af Choret og paa Kirkens Skib er der navnlig paa den sydlige Side kun Lidt bevaret af Tuffen. Paa denne Side har Kirken ogsaa faaet store spidsbuede Vinduer, imedens disses oprindelige, rundbuede Form endnu kan sees paa Nordsiden. I den øverste Deel ere Murene baade mod Syd og Nord fornyede med brændte Steen, af hvilke her saa ere dannede tvende Friser, øverst en udtunget, som foroven paa Absis, og derunder en mere sammensat med skraat liggende Ruder (Rhomben), hvilken vistnok her, ligesom ogsaa andetsteds, er kommen istedetfor en sammenslynget Rundbuefrise.

Foruden Indgangen til Choret, har Kirken endnu beholdt begge sine gamle Indgangsdøre i Nord og Syd henimod den vestlige Ende af Skibet. Den egentlige Kirkebygning er tækket med Bly; derimod er Taarnet saavel som Vaabenhuset bedækket med røde brændte Tagsteen.

I Kirkens Indre findes en meget gammel Døbefont af Granit, prydet med billedlige Fremstillinger. Altertavlen er udskaaren af Træ og hidrører fra Slutningen af Middelalderen. Som Hovedfigurer herpaa nævnes Gud Fader med

Sønnen, Jomfru Maria med Barnet og endelig Skytshelgenen St. Søren. Saavel disse større, som de mindre Figurer af Apostlene, hvilke findes paa Fløiene, ere malede og forgyldte,

Hverken i Chorets kvadratiske Deel eller i Skibet findes Hvælvinger. Denne sidste Deel af Kirken angives alene at have en Længde af 40 Alen, en Brede af 15 Alen og en ligesaa stor Høide under det flade Loft. Ligstene findes nu ikke mere i Kirken, endskjøndt baade Præster og Landfogder endnu i forrige Aarhundrede begravedes her. Nogle Epitaphier og Indskrifttavler bleve i Aaret 1858 nedtagne og solgte.

Morsum Kirke, der i gamle Angivelser snart kaldes den ældste Kirke paa Øen, snart siges fra først af blot at have været et Kapel, er høit beliggende, og har været indviet til St. Martin (St. Morten, Biskop i Tours, i Slutningen af 4de Aarhundrede). Den er meget mindre end Kirken i Keitum, men ligner den forøvrigt baade i Form og Bygningsmaade. Dog har den aldrig faaet noget Taarn. I den nederste Halvdeel er den opført af Granit, i den øverste af Tuf og af brændte Steen, hvilke sidste dog vistnok ogsaa her først ere indkomne ved senere Istandsættelser. Choret er forsynet med en Rundbygning, og alle oprindelige Aabninger, baade Døre og Vinduer, ere foroven rundbuede; paa Nordsiden ere Vinduerne imidlertid alle tilmurede. Det senere tilbyggede Vaabenhuus har ogsaa her Navnet "Calfaster." Prædikestolen er opsat 1698; den nuværende Altertavle skriver sig ogsaa fra nyere Tid. Men tidligere har her været en af Træ udskaaren Altertavle, hvorpaa fandtes en Fremstilling af Treenigheden og af Kirkens Skytshelgen. Ogsaa særskilt havde man her i Kirken St. Martins Billede, fremstillet tilhest, saaledes som denne Helgen hyppigst afbildes. Endnu findes her en Indskrifttavle, der omtaler Kirkens og Sognets Skjæbne i de ulykkelige Aar 1628 og 1629.

Vesterland Kirke er lille, lav og uanseelig, bygget af Muursteen og tækket med Rør. Den er først bleven opført 1635, som en Indskrift paa Muren i det Mindste tidligere skal have angivet, - eller 1637, saaledes som der almindeligviis er blevet anført.

Efter den store Flod 1634 nødtes man nemlig til at rømme den gamle, til St. Nicolaus indviede og længere imod Vest beliggende Kirke i Eitum, hvis Mure dog endnu stode "ved Stranden" indtil 1652. Den lille Kirke i Vesterland blev i Aaret 1789 endeel udvidet, hvorom en verfiseret Indskrift over den sydlige Indgangsdør endnu bevarer Mindet.

Her findes ingen Hvælvinger, heller intet Taarn. Klokken er anbragt i et 1843 opført Klokkehuus. Kirken har imidlertid en Døbefont og en Altertavle, hvilke begge ere meget ældre end den selv. Den første er af Granit, skal have et meget gammelt Udseende og skal desuden være forsynet med Indskrift hvis Indhold er ubekjendt. Den udskaarne Altertavle er rigt malet og forgyldt og fremstiller Jomfru Marias Kroning og tvende Helgener i større Figurer foruden de 12 Apostle.

Sagnet vil, at baade Døbefont og Altertavle skulle være komne hertil fra den gamle St. Jørgens Kirke paa List. Men som det i sig selv allerede har langt mere Sandsynlighed for sig, at de ere flyttede herind fra den nærliggende Eitum Kirke, hvilken netop blev afløst af denne i Vesterland, saaledes taler ogsaa en anden Omstændighed imod hiin Antagelse. Kirken paa List er nemlig temmelig sikkert gaaet under ved Stormfloden 1362, eller dog i alt Fald ikke bleven benyttet siden; men den nævnte udskaarne Altertavle er sikkert ikke ældre end i det Tidligste fra det 15de Aarhundrede.

Ved Brøns's Høi, hvor en Konge af dette Navn efter Sagnet skal ligge begravet, og ikke langt fra Røde-Klif ligger det anseelige Fyrtaarn, der har Navn efter samme. Det er et Lindsefyr af 1ste Klasse (kun Skagens Fyrtaarn hører, foruden dette her i Landet, til denne Klasse) og kaster sit glimtende Lys 4 1/2 Miil ud over Vesterhavet, hvilket kun bliver muligt derved, at Flammens Høide er 180 Fod over Havet (Hanstholm Fyr, der dog kun er af 2den Klasse, kaster ved sin endnu høiere Beliggenhed af 212 Fod sit Lys endnu længere, nemlig 5 Mile. Skagen, 140 Fod. kun 4 1/4 Mile) I Retning af Listerdyb viser Fyret et rødt Lys.

Kun faa Steder i Danmark har man en saa interessant Udsigt som fra dette Taarns Spids: det vidtstrakte blaanende Hav mod Vest, det af Klæg graalige Indrehav mod Øst og den langstrakte Ø, som ligger udbredt mellem disse, med sin mærkværdige Afvexling af vilde Sandbanker, dyrkede Agre, brune Lyngbakker og græsklædte Marskenge, møde strax Øiet, medens Havets Seilere og det Indrehavet begrænsende Land med sine Kirker og Høidepuncter, sit Forland og sine Diger, vise sig i større Afstand.

G. Forchhammer: Geognostische Beiträge die Insel Sylt betreffend, i Videnskabernes Selskabs naturvidenskabelige Afhandlinger, 3die Bind, S. 363 ff.

I. Booyen: Beschreibung der Insel Sylt in geographischer, statistischer und historischer Rücksicht. Schlesw. 1828.

Samme: Statistische Nachrichten von der Insel Sylt i Staatsb. Mag. VII. S. 788 ff. See ogsaa Samme Staatsb. Mag. VI. S. 126 ff. om de undergaaede Kirker paa Sild.

Dr. G. N. Wülske: Ueber die Sylter Landschaftsverfassung und ihre zeitgemasse Verbesserung. Kiel 1831.

Wengel: Die nordfriesische Inseln vormals und jetzt. 1858.

C. P. Hansen: Die Insel Sylt in geschichtlicher und statistischer Hensicht dargestellt, i Archiv für Geschichte, Kunde der Verwaltung und Landbesitzrecht der Herz. Schl. Holst. und Lb., 4de Aargang, S. 1 - 67, 317 - 397, 987 - 643.

Samme: Die nordfriesische Insel Sylt, Leipzig 1859.

Samme: Der Sylter Friese, Kiel 1860.

Landskabet Østerland-Før.

Øen Før, 1 1/5 kvadrat Mile stor, beliggende (i mindst Afstand) 4/5 Miil fra Slesvigs Vestkyst (Dagebøl Havn), er deelt i tvende Dele: Østerland-Før, der henhører under Tønder Amt, og Vesterland-Før, der henhører under Ribe Amt.

Østerland-Før, der her er at beskrive, og som i administrativ Henseende bestaaer af Landskabet Østerland-Før og af Flækken Vyk, har et Fladeindhold af 3/4 kvadrat Miil (7726 Tdr. á 260 kvadrat Roder) jevnt og fladt Land, hvoraf den overveiende større nordlige Deel bestaaer af ret godt Marskland og den mindre sydlige Deel af Geestland med sandet og sandmuldet Jordsmon, der let, naar det ikke er under fortsat Dyrkning, gaaer over til at blive Hede.

Marsklandet er ved Diger beskyttet mod Havet. Skove har Øen ikke, men i næsten alle Byerne findes en Mængde Træer omkring Husene. Byerne ere alle beliggende paa Gesten, de fleste paa dennes yderste Kant.

Øen har 3 Sogne: St. Nicolai, St. Johannes og St. Laurentii. Af disse høre St. Nicolai og en Deel af St. Johannes Sogn til Østerland-Før. I St. Nicolai ligger: St. Nicolai Kirke, Flækken Vyk med Søbadeanstalten Vilhelminebad, i Flækken er et Restaurations- og Forlystelseslocale, 3 Hoteller, 3 Gjæstgivergaarde, 10 Kroer, 1 Arresthuus, 2 Brændeviinsbrænderier, 1 Skole, 1 Apothek, 1 Vindmølle og alleslags Detailhandlere og Haandværkere, ca. 200 Huse; Flækken har en ret god lille Havn med et Skyllebassin, hvortil benyttes en ved et tidligere Digebrud opstaaet Hvel.

Overfart til Dagebøl (4/5 Miil), og om Sommeren regelmæssig Dampskibsforbindelse med Husum, Sild og Høier. I Flækken boe Landfogden, 1 Postmester, 1 Toldforvalter og 2 Toldassistenter, 2 Læger, hvoraf den ene er Badelæge, Krydstoldindspecteuren paa Monarkiets Vestkyst.

Ned mod Havnen er et paa Foranledning af Kong Christian VIII. plantet Anlæg med Træer, der allerede have en ret betydelig Høide, og med smukke Buskvæxter.

En Allee langs med Stranden (der Sandwall) er nærmest anlagt for Badeanstaltens Skyld. Endvidere ligger i St. Nicolai Sogn: de sammenbyggede Byer Voldikum og Vriksum med 2 Skoler, 3 Kroer, 2 Teglværker, Vindmølle og 1 Fattighuus (157 Gaarde og Huse) Af St. Johannes Sogn hører til Østerland-Før: St. Johannes Kirke, Byerne Øvenum med Skole, Vindmølle og 2 Kroer (128 Gaarde og Huse), Midlum med Skole og Kro (60 Gaarde og Huse), Alkersum med Skole, Vindmølle og Kro (63 Gaarde og Huse), samt af Byen Niblum 37 Gaarde og Huse (Resten af Byen hører til Vesterland-Før).

Indvaanere: 3143, hvoraf i Flækken Vyk: 1006, i St. Nicolai Landdistrict: 787, og af St. Johannes Sogn: 1350. Mandfolkenes Antal er 1498, Fruentimmernes 1645. Som i Beskrivelsen over Vesterland-Før er anført *), har

dette Forhold sin Begrundelse i Fraværelsen af mange Føringer paa længere Søreiser.

*) I den kongerigske Deel af Øen Viser Folketællingen af 1860 2147 Indvaanere, hvoraf 1321 (614 Mdf. og 707 Ftm.) i St. Laurentii Sogn og 826 (386 Mdf. og 440 Ftm.) i St. Johannes Sogn. Dens samlede Folkemængde er herefter 5290) (i 1855: 5098, i 1845: 4770). Mærkeligt er det, at Folketællingen af 1769 viser et Tal for Før af 6146 Indv., altsaa næsten 100 mere, i dette Aar var imidlertid de Søfarendes Antal 1600 (see "Beschreibung der Insel Föhr" von dem Organisten Peters i S. H. L. Provinzialberichte, 13de Aargang, 2. S. 43), hvilket er et senere ikke naaet Tal; i 1780 angives det til 1500) og i 1824 angiver Peters Antallet til 506, efter Folketællingen 1860 vare opgivne at henhøre til Sømandsstanden.

I den nordøstlige Deel af Johannes Sogn ere 2 Fuglekøier. En betydelig Erhvervskilde for Flækken Vyk er de mange Badegjæster, der om Sommeren besøge det for dets sunde Beliggenhed, sine kraftige og styrkende Søbade almindelig anerkjendte Vilhelminebad.

Landskabet Østerland-Før er i jurisdictionel Henseende underlagt en Landfoged, der tillige er Retsfoged i Flækken Vyk, hvilken By danner en egen, fra Landdistrictet adskilt, Jurisdiction, ligesom den ogsaa udgjør en egen Commune. I Vyk bestaaer den ordinaire Ret af Retsfogden og tvende Retsbisiddere, disse sidste og 8 Deputerede (Achtenmänner) danne Communalrepræsentationen under Ledelse af Retsfogden, der er berettiget til i Sager, der ikke angaae ham selv som Regnskabsfører, at afgive sin Stemme.

I Landskabet dannes den ordinaire civile Ret af Landfogden, 2 Retsbisiddere og 12 Raadmænd. Landfogden, de 12 Raadmænd og 15 Regnskabsmænd (Rechensmänner) udgjøre Landskabsrepræsentationen; hver By har desuden sin egen Bondefoged og sine Ottemænd (der Bauervogt und die Achten).

De kongelige Skatter og Afgifter opkræves af en Oppebørselsbetjent. De directe Skatter af Landskabet til Staten, ere dels en Landskat efter Landets Opmaaling og Bonitering, dels en fast aarlig Contribution efter en 200 Aar gammel Overenskomst for hele Landskabet, stor 4581 Rd. Disse Skatter, ligesom og Godtgjørelse for Magazinkorn og Fourage, fordeles efter Skilling Engelsk (48 ? = 1 Pund), der er en Vurderingskvota, i hvilken al rørlig og urørlig Eiendom hvert 5te Aar bliver beregnet til Skat. Ordinair Plovta 55; overordentlig Plovta 59 5/6, Skatteareal 6780 Tønder. Flækken er ansat i ordinair Plovta til 4 Plove, Skatteareal 26 Tønder.

Landskabet hører under Nybøl Physicatdistrict (Nybøl), men har en egen Landskabslæge. Da Indvaanerne i Fredstid ere fritagne for Værnepligt, finder ingen Lægdsinddeling Sted; kun i Krigstid udskrives de til Søjtenesten.

Før har ialt 4370 Baand eller Roder (ca. 3 Mile) Sødige. Heraf ere 888 Baand beklædte med Steen, 1375 Baand beklædte med Straa, saakaldte Bestikningsdiger, 363 Baand grønne Diger uden Forland, 1324 grønne Diger med beskyttende Forland foran sig. Afvandingen skeer gennem 5 forskjellige Sluser.

Øen udgjør tvende Digecommuner, der hver har sin Diggreve. Amtmanden over Tønder Amt er Overdiggreve. Digesyn holdes to Gange aarlig af Overdiggreven og Digeinspecteuren. I geistlig Henseende hører St. Nicolai og St. Johannes Sogne til Slesvig Stift og Tønder Provsti) Præstekaldene ere Valgkald. Ved St. Nicolai Kirke er ansat en Præst (Indtægt ca. 1500 Rd.), ved St. Johannes Kirke er ansat en Hovedpræst (Indtægt ca. 2150 Rd.) og en Diaconus (Indtægt ca. 800 Rd.) Kirkesproget er tydsk.

Med Hensyn til Digevæsenet er Amtmanden over Tønder Amt Overdiggreve og Landfogden Diggreve.

Idet der med Hensyn til Øen Før's Historie forøvrigt henvises til Stat. top. Beskrivelse af Kongeriget Danmark, Sp. D. II. S. 1038, skal dog her bemærkes, at det er sandsynligt, at der mod Nordost i den endnu bevarede Deel af Marsken har ligget et Sogn Hanum, som forlængst er gaaet under ved Oversvømmelse. Foruden Hanum nævnes ogsaa Lokbøl som et undergaaet Sogn. Dets Beliggenhed var efter Meiers Kort paa Øens Nordspids. Byerne Vrixum og Boldixum have tidligere ligget i Marsken, deres Værfter sees efter Peters endnu og kaldes med disse Navne. Oevenum skal tidligere have heddet Havhanum og være opstaaet da Hanum gik under. Diget paa Før anlagdes 1492, Steenbeklædningen paa Diget udfor Aabningen mellem Sild og Amrom 1738.

Ligesom Sildringerne have ogsaa Føringerne i Aarhundreder været bekjendt som dygtige Sømænd, og for begge disse Øfolk have Vilkaarene, under hvilke de have virket, omtrent været de samme, hvorfor der ogsaa her kan henvises til hvad der i saa Henseende foran S. 191 er anført om Sildringerne.

Flækken Vyk har sin Oprindelse fra den store Vandflod 1634, da mange Halligbeboere ved Havets Ødelæggelser mistede deres Boliger og øvrige Eiendom og for en stor Deel søgte Tilflugt paa Før, hvor de nedsatte sig "bi de Vyk." Stedet tiltog hurtigt, men de andre Byers smaalige Avind fik Indvaanere ansat uforholdsmæssig høit til Skat (efter Schilling-Englisch-Buch), hvorfor de ansøgte om Flækkerettighed, som ogsaa under 15de April 1706 blev dem tilstaaet af Hertug Christian Albrecht; kort forinden havde Vyk modtaget sit første Havneanlæg: dette tilsammen lod Byen tiltage mere og mere. saaledes at den 1706 havde 100 Familier, 1724: 133, 1728: 146, 1732: 146, 1736: 163, 1740: 163; naar 1744 viser et ringere Antal Familier, nemlig kun 153, da har dette sin Grund i Havnens Forringelse, og naar Antallet af Familier senere atter er tiltaget, staaer dette ogsaa i Forbindelse med Anlægget af en ny Havn i Aaret 1806, dog derhos ogsaa med Grundlæggelsen af en Søbadeanstalt (kaldet Vilhelmine-Bad efter Kong Frederik VI.'s Datter, nu Hertuginde af Glücksborg) i Aaret 1819.

Antallet af Familier er nu efter sidste Folketælling 216. Den 7de Mai 1857 blev Vyk hjemsøgt af en heftig Ildebrand, som ødelagde næsten Halvdelen af Flækkens Huse. Badeanstalten, der tiltog ved Kong Christian VIII.'s Ophold der i Sommerne 1842 - 47, men igjen betydelig aftog i Krigsaarene, har nu atter hævet sig, hvortil Ansættelsen af en egen Badelæge ikke lidet har bidraget. Badegjæsternes Antal var i 1861; 814.

St. Nicolai Kirke er en ret anseelig Bygning med et lyst og venligt Indre. Den er beliggende nærvæd Grændseskjellet imellem Byerne Boldikum og Vriksum, men den benævnes ikke efter nogen af dem, da det er eiendommeligt for alle Øens 3 Kirker, at de fra gammel Tid af og endnu i vore Dage stedse alene anføres med deres Skytshelgeners Navne. Et Vaabenhuus, der først i en senere Tid er blevet anlagt foran Indgangen paa Chorets sydlige Side, er næsten ganske opført af raat kløvet Granit; men naar blot dette undtages, er hele den øvrige Kirke, saavel i sin oprindelige Bygning som i de senere tilføjede Partier, lige fra Grunden af, - hvorover den endogsaa ganske mangler en fremtrædende Muursokkel - heelt op til det Øverste opført af røde brændte Steen. Allerede dette Materiale tyder paa, at den ikke kan henregnes iblandt vore ældste Kirkebygninger, og det saa meget mere, som Øens tvende andre Kirker tilfulde godtgjort, at huggen Granit og rhinsk Tuf ogsaa herovre have spillet en Rolle som Bygningsmaterialier i en tidligere Tid, end Muurstenen kom til at gjøre det.

Men endnu bestemtere giver denne Kirkens noget yngre Tidsalder sig tilkiende i dens hele Bygningsmaade. Thi forekommer end den runde Bue paa enkelte Steder i dens oprindelige Dele, navnlig i Vinduerne i Chorets østlige Udbygning (Absis) og i Chorbuen, saa har dog intetsomhelst Afsnit af Kirken den romanske eller egentlige Rundbuestiils Charakter. Hvor de oprindelige Vinduer ellers findes bevarede i Chor og Skib, ere de spidsbuede, og det Samme gjælder ogsaa om Kirkens Indgangsdøre.

Chorets ene og Skibets tre store Hvælvinger ere alle afdeelte i 8 Kapper og have spidse Gjordbuer; dog er af Skibets østligste Hvælving den nordlige Halvdeel bleven afløst af en Tøndehvælving af Træ, hvilken fortsættes ind i den store Fløibygning, som i Aaret 1707 er bleven føjet til Kirkens Nordside.

Det er nok muligt, at Taarnet, som i sine oprindelige Partier viser endeel Overeensstemmelse med den egentlige Kirkebygning, ogsaa er omtrent samtidigt dermed; men særdeles Meget af det er ombygget eller dog tildeels fornyet i senere Tider. Det Meste af Vestsidens Ydre fremviser saaledes nyt Muurværk, der er udført med smaa røde brændte Steen, og er ved Jernankere betegnet med Aarstallet 1856. Som næsten alle vore gamle Klokketaarne har ogsaa dette oprindelig haft en Hvælving over det nederste Stokværk, og man kom op over denne ad en udenfor Taarnet selv værende Vindeltrappe. Af denne Hvælving findes nu imidlertid alene Sporene bevarede, hvilket faaer Interesse derved, at en ganske lignende Forstyrrelse af Taarnhvælvingen ogsaa har fundet Sted ved begge Øens tvende andre Kirker.

Og i alle disse tre Bygninger har denne Ødelæggelse ganske vist haft samme Grund som flere andre Steder i disse vestlige Egne, hvorfra der haves paalidelige Efterretninger om, at det er ved en Nedstyrtning af Taarnets Overdeel, - som oftest med Kirkeklokken selv i Følgeskab - at disse Hvælvinger ere blevne knuste. For alle gamle Tufsteens- og Muursteensbygninger i Vesterhavets Nærhed, og fornemmelig da for Taarnene, have Nedstyrtninger nemlig været en saa hyppigt indtruffen Ulykke, at der neppe i andre Egne hertillands vil kunne opvises noget Lignende. Men dette er kun en ligefrem Følge af de herværende

Naturforhold; thi intet andet Sted er Muurværket saaledes udsat for et fugtigt og foranderligt Klimas skadelige Indvirkninger, og ikke i nogen anden Egn hos os kjendes saa voldsomme Regnstorme som de, der undertiden hjemsoøge Halvøens Vestkyst og de udenfor samme liggende Øer.

Taarnets tvende Tagskraaninger ere belagte med Blyplader; dermed er ogsaa Sydsiden af den egentlige Kirkebygning takket, medens hele Nordsiden kun har Rørtag.

I det Indre skal Kirken i den katholske Tid have havt 5 Altere; men af dem er nu Intet bevaret. Den nuværende Altertavle, der er ret godt udskaaren af Træ, og som i flere Feldter fremstiller Scener af Frelserens Historie, med Nadveren i Midten, hidrører ligesaavel som Prædikestolen først fra det 17de Aarhundrede. Derimod findes der i Chorets sydøstlige Hjørne en gammel, næsten legemsstor, udskaaren Træfigur bevaret af Skytshelgenen St. Nicolaus. Han er fremstillet siddende, iført biskoppelig Dragt og Hat, og har den høire Haand hævet til Velsignelse; men Bispestaven, som han oprindeligt har holdt i den venstre er ham nu berøvet.

Kirkens Døbefont er af Sandsteen og har ikke nogen meget gammel Charakter. Den benyttes nutildags ikke, eftersom Børnene i de tvende slesvigske Sogne paa Før ikke døbes i Kirken (saaledes som i St. Laurentius), men derimod i Hjemmet. Der findes i Kirken et Orgel, som denne skal have faaet 1735.

Hvad der tidligere har været anført angaaende St. Nicolai Kirkes Opførelse, at Midlerne dertil skulde være blevne indsamlede af Tiggermunke i England, har en aldeles sagnagtig og uhistorisk Charakter. Ikke bedre begrundede have de Meninger været, som ere blevne fremførte med Hensyn til Tiden for dens Anlæggelse. Bygningens hele Charakter siger med Bestemthed, at man ikke tør tænke paa nogen ældre Tid end Slutningen af 13de Aarhundrede; men det er ingenlunde usandsynligt, at den er endnu noget yngre. I Murene af det foran nævnte senere tilbyggede Vaabenhuus forefindes nogle Kvaderstykker af Granit, hvoriblandt enkelte endog have Overkanten formet som Sokkelstene. Disse have altsaa sikkert tidligere været benyttede i en ældre Bygning, - maaskee i en af Øens senere forsvundne Kirker eller Kapeller. I den egentlige Kirkebygning have derimod slet ingen saadanne Rester været at opdage, og det er derfor rimeligt, at man har hjulpet sig med en Trækirke lige til den nuværende Steenbygningens Opførelse. Selv om denne først har fundet Sted i det 14de Aarhundrede, har dette aldeles intet Usandsynligt ved sig, og det saa meget mindre, som Trækirkernes Periode i de frisiske Udlande først er bleven afsluttet i en endnu langt senere Tid.
*)

*) I Beltringherred paa det gamle Nordstrand var Kirken i Volgsbüll af Træ til 1601, den i Westernwoldt til 1609 og den i Osterwoldt til 1629. Det først i nyere Tid undergaaede Galmsbøl i Bøking Herred havde endog lige til 1749 kun en Trækirke.

St. Johannes Kirke, beliggende ved Nieblum, er uden Spørgsmaal en af de største - og maaskee den største Kirke, der nogetsteds hos os findes paa Landet. Indvendig har den i danske Alen følgende Maal: Chorrundingen er 5 3/4 Alen

dyb; Chorets retvinklede Parti 14 1/4 Alen bredt, og tilligemed Chorbuen 16 1/4 Alen langt; Korsets Midte 14 3/4 Alen bred, og sammen med Buen ud imod Hovedskibet 16 3/4 Alen lang; hele Tværskibets Længde fra Nord til Syd 40 1/2 Alen; Hovedskibets Længde 33 3/4 Alen; dets Brede 15 1/8, og dets Høide under Bjælkeloftet godt 15 Alen; Taarnet, hvis Høide skal være omtrent 50 Alen, har indvendig fra Øst til Vest en Udstrækning af næsten 11 1/2 Alen Udvendig vil hele Bygningen altsaa have en Længde af omtrent 88 Alen.

Foruden en folkerig og velhavende Sognemenighed har der vistnok endnu været en anden Omstændighed, hvilken St. Johannes fuldt saa meget skylder sin anseelige Størrelse og sin mere udmærkede Form som Korskirke. I det Mindste for de tvende Herreder, ved hvis Grændseskjel den ligger, og imellem hvilke dens Sognebeboere fra gammel Tid af have været deelte, har den ganske vist havt Betydning som en Hovedkirke; ja man har endogsaa meent, at den har gjældt som saadan for alle de 5 nordlige af de gamle frisiske Herreder.

I begge hine Herreders gamle Segl finde vi dens Skytshelgen Johannes den Døber: i Østerherredets sidder St. Nicolaus ved hans Side. i Vesterherredets har han derimod faaet Plads midt imellem St. Laurentius og St. Clemens, Patronerne for Herredets tvende andre Kirker.

Paa Kirkegaarden er der fordem blevet holdt Rettergangsting, og Kirken selv skal undertiden være bleven benyttet til frisiske Landsforsamlinger. Endnu bevares her i Kirken den gamle frisiske Normalalen, hvilken er omtrent 1 1/2 Tomme kortere end den danske Alen, men derimod 4 Linier længere end den hamburgske. Den er af Jern og hænger fastlænket til den midterste af de 3 store Stolpepiller, som støtte Hovedskibets Loft.

Vistnok er det overmaade tvivlsomt, om det har været rigtigt at overføre paa vore Forhold i Almindelighed, hvad der andetsteds vides at have været Tilfældet, - at der nemlig i hvert Herred eller større Landsinddeling oprindelig kun skulde have været een Kirke, og at denne i længere Tid vedblev at gjælde som den eneste rette og fuldt udstyrede Sognekirke, medens de senere anlagte kun betragtedes som Bi- eller Hjælpekirker. Af noget Lignende synes der dog imidlertid ogsaa hos os flere Steder at være Spor tilbage, og ikke mindst her ved St. Johanneskirken. Dens paafaldende Beliggenhed og faste Tilknytning til begge de nævnte Herreder synes enten at maatte hidrøre fra, at den er bleven anlagt tidligere, end Øens Deling i disse tvende er bleven iværksat, eller ogsaa at have sin Grund deri, at den som en Kirke for hele Øen skulde være fælleds for begge Herrederne. Ja maaskee turde man endog i dens Indvielse til Johannes den Døber see et Vink om, at den i tidlige Dage, selv efter at Øen havde faaet flere andre Kirker, har gjældt som den eneste rette Daabskirke. Det er saa ofte blevet gjentaget, at St. Johannes er en af de ældste Kirker i Sønder-Jylland, og at dens Anlæggelse skulde være at føre tilbage til det 11te eller endog til det 10de Aarhundrede.

I sig selv ligger der ingenlunde noget Usandsynligt i en saadan Antagelse, saalænge den nemlig indskrænkes dertil, at en til St. Johannes indviet Kirke ved

den antydede Tid er bleven, anlagt paa denne Plet. Men en stor Vildfarelse har man begaaet, naar man har villet henføre den store Steenbygning, som nu hæver sig her, til saa gammel en Tid, og naar man saa ovenikjøbet ved en saadan Formening og ved Tanken om Knud den Stores Tidsalder har ladet sig forlede til i denne Kirke at ville see et af en engelsk Bygmester og med Anvendelse af engelsk Materiale udført Værk.

Som den nu staaer, hidrører Kirken ikke ganske fra en og samme Tid; men intet Afsnit deraf kan dog være ældre end fra det 13de Aarhundrede. Derimod forefindes der udvendig paa Hovedskibets sydlige Side, i den nederste Deel af Muren, ikke ubetydelige Rester af Materiale fra en ældre Bygning. I de 3 Rækker huggen Granit, som her strække sig ligefra Korsfløien vestligt hen imod den spidsbuede Indgangsdør, have de allerfleste Steen ikke Kvaderformen, men derimod buede Yderflader. Det er tydeligt nok, at det ikke er for deres nuværende Plads, men derimod for Anvendelsen i en Rundbygning, at de ere blevne saaledes tildannede. Imellem disse findes der imidlertid tillige anbragt en stor, næsten 3 Alen lang, paa Udsiden fladt tilhugget Steen, ligeledes Granit, hvis oprindelige Bestemmelse som Overligger over en Indgangsdør aldeles klart fremgaaer af hele dens Form. Af de 5 Linier, der begrænse dens Yderflade, staae nemlig de tvende for Enderne lodrette paa Grundlinien; foroven danne derimod de to skraat opadgaaende Linier en regelmæssig lav Gavlforn, under hvis Toppunkt Stenen har en Høide af 1 1/4 Alen.

Endnu mærkeligere er dog en anden gammel Døroverligger, som har sin Plads i Nærheden deraf, en halv Snees Alen vestlig for Indgangsdøren, men noget højere oppe paa Muren under et af Skibets store Vinduer. Denne Steen, der er henimod 2 1/2 Alen bred og 1 1/4 Alen høi, har den for den romanske Stil sædvanlige, foroven halvrunde Tympanumsform og er prydet med en billedlig Fremstilling, der vel er meget forvittret, men hvis 3 siddende Figurer dog ere lette at kjende. I Midten sidder Christus paa en Throne; hans Hoved er omgivet med Korsglorien, den høire Haand hævet til Velsignelse og i den venstre holder han Livets Bog, Af de tvende andre noget mindre Figurer er den ved Herrens høire Side St. Peder, der er let kjendelig paa de 2 Nøgler, han holder i den opløftede Høire, og den ved den venstre Side St. Paulus, hvis Sværd rigtignok ved Forvittringen er blevet temmelig utydeligt. Ogsaa hver af disse holder i den venstre Haand en Bog og har Hovedet omgivet med en Glorie.

Disse aldeles umiskjendelige Rester af en ældre Bygning, som i det Mindste for en Deel har været opført af Granit, berettiger os til ogsaa at antage, at Meget af det øvrige Materiale af Granitkvadre og af Tuf, som ellers forekommer i den nu staaende Kirke, har tilhørt hiin ældre.

Med Hensyn til Tiden for denne ældste Steenbygning's Opførelse, maa der for det Første henvises til, at mange sammenstemmende Omstændigheder tale for, at man i disse Egne ikke tidligere end i det 12te Aarhundrede har begyndt med at opføre Kirker af Steen, og dernæst bemærkes, at den fuldstændige Overeensstemmelse af den billedlige Fremstilling paa den gamle Døroverligger med den, som findes over det sydlige Portal paa den smukke Granitkirke i

Munkbrarup i Angel, - en Bygning, der bærer Præget af 12te Aarhundredes anden Halvdeel, - henpeger paa en ikke meget forskjellig Tidsalder. Er Johannes Kirken altsaa blevet anlagt allerede i det 10te eller 11te Aarhundrede, lader der sig næppe tvivle om, at dens Bygning fra først af kun har været af Træ.

Som den nu staaer, er Kirken i sit Ydre, hvor det alene er muligt at komme til at see Materialet, for største Delen opført af røde Muursteen. Kun den nordre Korsfløi har en regelmæssig dannet fremspringende Sokkel; derimod findes der saa godt som i hele Bygningen forneden en eller flere Rækker Granitkvadre.

Højere end noget andet Sted naaer Graniten op i det Ydre af Chorets Rundbygning, hvor kun den øverste fjerde eller femte Deel er udført af store Muursteen i gamle Skifter. Derimod ere de her staaende 3 skraat opadgaaende, plumpe Muurstiver, hvilke ere tilbyggede som Støtte i en meget senere Tid, og som dække alle Chorrundingens 3 oprindelige Vinduer, opførte af vor Tids mindre Muursteen. Kun det til Chorets nordlige Side tilbyggede Sakristi mangler ganske hugne Steen.

Af Skibets ydre Sider staaer nu for Tiden det Allermeste opbygget af smaa Muursteen; ved Jernankere er denne nyere Muur her betegnet med Aarstallet 1697. Der er vistnok megen Grund til at antage, at det Ydre af disse Mure oprindeligt har været bygget af Tuf, og at det er Nedstyrtning eller Brøstfældighed af en saadan, for de herværende klimatiske Forhold saa ugunstig Muurbeklædning, der har foranlediget ikke blot Ombygningen men ogsaa den fuldstændige Fornyse af Materialet. Da det fremfor Alt er den tidligere fejlagtige Mening om Tufstenenes rette Hjemsted, der har givet Sagnet om det engelske Bygningsmateriale Næring, bliver det ogsaa allerede herved mere sandsynligt, at denne Kirke, hvis Bygningssteens engelske Oprindelse saa ganske særligt er blevet fremhævet, i ældre Tider har fremviist mere af dette Materiale, end det nu er Tilfældet.

I vore Dage sees Tufen i denne Kirkes Ydre fornemmelig kun i et Par vandrette Bælter. paa omtrent 1 og 1 1/2 Alens Høide, henover Taarnets nordlige Side; dog ogsaa, men kun enkeltviis, i dettes vestlige Muur. Endnu fortjener det at bemærkes, at Hovedskibets Muur lidt østligt for den sydlige Indgangsdør har været gjenembrudt ved en næsten 5 1/2 Alen bred, meget høi, foroven rundbuet Aabning, hvilken vel maa have ført ind til et Kapel, hvoraf der imidlertid nu intet andet Spor er tilbage.

Hvad Kirkens Bygningsformer angaaer, da have de heelt igjennem en Charakter, der ikke tillader at henføre noget Parti af den til en ældre Tid end det 13de Aarhundrede. Vistnok forekomme her ogsaa enkelte Steder runde Buer, navnlig i nogle af Chorets gamle, nu tilmurede Vinduer; men da disse enten ere begrændsede foroven af 3 sammenføjede Buelinier (Vinduet østligst i Rundbygningen), eller ogsaa have en megen høi Form (2 Vinduer paa Nordsiden af Choret), pege de først hen paa en senere Tidsalder. De meget store og vide Buer, hvorved Korsets Midte forbindes saavel med Choret som med Hovedskibet, have ogsaa den runde Form; men de mangle Gesimser baade ved

Foden og under Bueslaget, og have i det Hele et seent Præg. Forøvrigt ere de spidse Buer gennemgaaende i Kirkens Vinduer, Døre og Hvælvinger. Disse sidste, der kun mangle i Langhuset, have baade i Choret og i Korsfløiene 8 Kapper, og allevegne Ribber med et tilspidset, udpræget gothisk Profil.

Den smukkeste og meest karakteristiske Deel af Kirken er uden Spørgsmaal den nordre Korsfløi. I denne er Bygningsstilen en heelt gennemført Gothik. De 5 oprindelige, regelmæssigt og smukt formede Muurstiver i det Ydre ere her, som Murene selv, forneden opførte af Granit, foroven af brændte Steen *).

*) Høit oppe paa det nordvestlige Hjørne af denne Korsfløi ligger ud imod Vest en stor Steen af et Par Alens Længde og af en ejendommelig Form og Dannelse, da en Fugelinie løber langs med alle Siderne, ogsaa paa den imod Syd vendte Ende, hvor dog det ene Hjørne er afrundet, og det andet løber ud i en Spids. Den fortjente nok at undersøges i Nærheden, saa meget mere som den, seet nede fra Jorden, næsten kunde synes at have Spor af Skriftkarakterer.

I det Indre stige her Søilebundter op fra Gulvet, saavel paa Murenes Midte som i deres Hjørner, for høit oppe at fordele sig henover de spidsbuede Vinduer og under Hvælvingerne. Navnlig de vestlige Vinduer have i dette Parti af Kirken en hos os usædvanlig, smukt gennemført ægte gothisk Dannelse med Underafdelinger af brudte Spidsbuer og en lille sexdeelt Rose foroven.

I den søndre Korsfløi træde vel ogsaa de gothiske Former tydeligt frem; men den har dog i det Hele taget en langt simplere Charakter end den nordlige, og den er tillige baade i Murene selv og i Tagrygningen lidt lavere end denne.

Alt tyder ogsaa hen paa, at Kirken, som den nu staaer, med sin Korsform og med Taarnet, ikke er bleven til paa eengang, men kun ved et igjennem et længere Tidsrum, i det Mindste 2 eller 3 Menneskealdere, fortsat Bygningsforetagende. Taarnets ydre Dekoration med Muurblindinger fremviser ligeledes sammensatte, spidsbuede Architekturformer.

Man faaer nutildags ikke det fulde Indtryk af Johanneskirkens hele Størrelse i dens Indre, eftersom omtrent en Trediedeel af Langhusets vestlige Ende er afskaaren ved et Skillerum under den nuværende Orgeltribune. Denne fraskilte Deel af Hovedskibet danner nu et Slags stor Forhal, i hvilken begge Kirkens gamle Indgangsdøre fra Nord og Syd føre ind.

Af Kirkens indre Tilbehør er uden Sammenligning Døbefonten det ældste Stykke. Den er af Granit og har - hvad der er meget usædvanligt men ret hensigtsmæssigt, da Daaben endnu langt hen i Middelalderen foretoges ved Neddypelse - en oval Grundform. Udvendig er Kummen prydet med raat udførte allegoriske Fremstillinger: tvende Løver, hvis Hoveder samles til Et, gribe og ville opsluge et Menneske, medens paa den modsatte Side en Mand, bevæbnet med et stort, korsdannet Sværd, kæmper med og seirer over en Lindorm. Den har sin Plads i Chorets sydøstlige Hjørne.

Det tilsvarende Sted paa den nordlige Side indtager Kirkens Skytshelgen Johannes den Døbers meget store, udskaarne Træfigur. Han er let kjendelig ved

Lammet, han bærer paa Bogen; noget gaadefuld synes derimod den korte Figur af en sammentrykket Mand med stærkt Skjæg, en lav rund Hat og Bælte om Livet, hvilken ligger under hans Fødder. Sandsynligviis skal dermed betegnes Jødefolket eller den Mand, der paa Kong Herodes's Befaling dræbte ham.

Den gamle Altertavle med Apostlenes udskaarne Figurer har som Hovedfremstilling Jomfru Marias Kroning. I en Afdeling nederst paa denne Altertavle, hvor forhen fandtes den torne kronede Jesus, er nu anbragt Thorvaldsens Christusfigur i Biscuit. De gamle Fløje til dette Alter, hvilke nu ere aftagne og ophængte i den nordre Korsfløi, ere prydede med ret gode, men meget beskadigede Malerier fra Middelalderens Slutning.

Kirken skal have faaet sit Orgel i Begyndelsen af 17de Aarhundrede; fra samme Tid hidrører ogsaa Prædikestolen. Denne er anbragt ved den søndre Side af Korsets Midtkvadrat og prydet med ret smukt udskaarne Fremstillinger af Frelserens Historie. Ved Opgangen til den staaer en udskaaren Træfigur af Evangelisten Johannes, hvilken, ligesaavel som nogle andre lidet mærkelige Træbilleder, der endnu findes i Kirken, skriver sig fra Slutningen af Middelalderen.

F. v. Warnstedt: Die Insel Föhr und das Wilhelminen Seebad. 1824.

Wengel: "Die nordfriesische Inseln vormals und jetzt." 1858.

J. Schiödt, Badelæge: Föhr og dets Søbad. 1861.

I Schl. Holst. Provinzialberichte for 1791 og 1793 findes en Beskrivelse af Føer af Boyesen, i samme Tidsskrift for 1811 en Samling af Breve om Føer; i Schl. Holst. Lauenb. Provb. 1823 en Beskrivelse af Peters.

"Ueber die Besteuerung nach dem Schilling-Englisch Buche in der Landschaft Osterlandföhr." Staatsb. Mag. VI. S. 152 ff.

See ogsaa "Statistische Mittheilungen über nordfrisische Districte" af Dr. G. Hanssen. Neues Staatsb. Mag. III. S. 473 ff.

Kilde:

Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig ved J. P. Trap. Kjøbenhavn.

I Commission Hos Boghandler G. E. C. Gad, Berlingske Bogtrykkeri ved L. N. Kalckar. 1864.

Udgivet i affotograferet udgave 1975 af Selskabet for udgivelse af kilder til Danmarks historie, med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd

Side 179 – 202.